ЧЫЛА ЭЛЛАСЕ ПРОЛЕТАРИЙ-ВЛАК, УШНЫЗА!

МАРИЙ КОММУНА

1918 ий 1 октябрь годсек лектеш

КПСС Марий обкомын, МАССР Верховный Советын да Министр-влак Советын органышт

№ 38 (18420) | 1990 ий 14 февраль, вӱргече | Акше 3 ыр

Таче номерыште партийын XXVIII съездшылан КПСС ЦК-н Платформыжын проектше публиковатлалтеш. Проектым КПСС ЦК-н 1990 ий февральысе Пленумыштыжо каҥашыме да Пленумын участникше-влакын замечанийым луктын каласымышт деч вара сайлан шотлымо. Партийлан, пӱтынь совет калыклан каҥашаш социализмын у концепцийже темлалтеш, тудын негызшылан гуманизмын да демократийын принципыштым налме.

КПСС ЦК-н 1990 ий февральысе Пленумжын сайлан шотлымо проект

ГУМАННЫЙ, ДЕМОКРАТИЧЕСКИЙ СОЦИАЛИЗМЫШ

(Партийын XXVIII съездшылан КПСС ЦК-н Платформыжо)

Перестройкым тӱҥалаш партийын элым ӱжмыж деч вара эртыше жап тиде курсым тергыме жап лийын. Тиде переходный жапын тӱн итогшо — обществын духовный да политический кепшыл деч утаралтмыже. Эрык, демократизаций да гласность шӱлышыштӧ ен-влак гражданский да национальный чапыштым муыныт, государствын пашажым шке кидыш налыт.

Ме паленна: пеш кугу элын, 300 миллион наре еҥан калыкын илышыштышт чынже денак курым-курымашлык тура савыртышым ышташ куштылго огыл.

Да, перестройка пашаште шагал огыл нелылык лектын шога. Экономикыште, социальный ден наций-влак кокласе отношенийлаште, обществын духовный илышыштыже ятыр лу ий жапыште погынышо проблема-влак тӱжвак лектыныт. Тидын годым проблема-влакын ондак шонымо деч ятырлан пӱсырак улмышт рашемын, ваштaлтышыжымат ятырлан кугуракым ыштыман улмаш. Реформа-влакым шуктен толмо годым лийше йоҥылыштат тышкак ушнен.

Реальность тыгай. Нине ийлаште погымо чумыр опыт — сайжат, удажат — чот ӱшанен тыге каласаш йӧным пуа: перестройкылан шотан альтернатива уке. Тиде неле, драматический корно гынат, ен-влаклан достойнын илашышт, мемнан пеш кугу элнан вий-куатшым тичмашын кучылташ йӧным ыштымашке кондышо ӱшанле корно. Сандене мемнан обществынам мӧҥгеш пӧртылташ але тудым гражданский конфронтацийыш шукташ шонышо вий-влак ваштареш пеҥгыдын шогышыла, тиде корно дене лӱддымын да чарныде ончыко кайыман.

Кызыт тӱҥ йодыш — ышташ тӱҥалме ваштaлтышым писемдымаш, социально-экономический ден политический пӱсӧ проблемылам решатлыме пашам писемден колтымаш. Ме тугай рубежыш шуынна, кушто озанлык пашам шуктымо да виктарыме ончычсо система ынде ятыр шотышто пашам огеш ыште, а у механизм-влак эше тичмаш куатын пашам ышташ тӱҥалын огытыл. Тиде переходный состоянийыште икшырымын огыл вияҥмаш, управленийын начареммыже палдырнат, уш-акыл пудырана. Тыгай жап кужун шуйна гын, тидыже калыклан кугу нелылыкым савырен кертеш.

Корно икте тыгак — чолгарак действоватлаш, палемдыме реформа-влакым илышыш тичмаш вий-куатын пуртен толаш.

Темлыме платформа тыгай шонымаш дене ыштальын: съездын пеҥгыдемдымекше тудо партийын у Программыжым ямдылен шуктымеш коммунист-влакын пашам ыштыме принципиальный негыз, переходный жапысе условийыште политический ориентир система лийшаш.

тудо демократий условийыште, культурный да научно-технический куатле процесс негызеш пеҥгыдемеш, мемнан элысе калык-влакын да пӱтынь айдеме тукымын гуманистический поянлыкешышт негызлалтеш. Тиде цивилизацийын да пӱртӱсын тичмашлыкыштым умылышо общество лиеш, тушто айдеме — историйын самоцельже. Ончыкылык общественный организацийын нине признакше-влак тӱҥалтыш социалистический идейын тӱҥ шонымашыжым ончыктат, а тиде идейже калык-влакын пашашкышт да социально утаралтшаш верч кучедалмашышт шыҥдаралтын.

Социалистический корным ойырен налмылан да Октябрьын идейжылан ме пеш чот ӱшанле лийын кодына: властьым — Совет-влаклан, фабрикым — пашазе-влаклан, мландым — кресаньык-влаклан, тыныслыкым — калык-влаклан, эрыкан самоопределенийым — наций-влаклан. Мемнан дене пырля — кугурак тукым-влакын духовный вийышт да чолгалыкышт, шочмо эл лӱмеш нунын шкем чаманыде тыршымышт, моткоч неле испытаний ийлаште лийше жертва-влак нерген волгыдо шарнымаш.

Мемнан дене пырля — социальный справедливость идей. Тудо исторически пытышаш деч ятыр лу миллион еҥым саклен коден да мемнан государствынам куатле мировой державыш савырыше пашам ышташ нуным кумылаҥден. Совет эл айдеме тукымым фашистский куллык деч утарымаште решатлыше рольым шуктен, национально утаралтшаш верч кучедалмаштышт шуко калыкын энертышышкыже савырнен, тӱнямбалсе наукым, техникым, культурым вияҥдымаште уникальный вкладым ыштен.

Пашам ышташ, пенсионный обеспеченийлан права, ярак налме образований да здравоохранений, моло социальный йӧн эн ончыч совет элыште пуалтыныт, вараже чыла тидын дене чыла тӱрлӧ цивилизованный общество пайдаланаш тӱҥалын. Тидым мондымаш чыным пагалыдымым, социалистический идеалыш шуаш тыршымаште моткоч кугу героизмым да шкем чаманыдымашым ончыктышо-влакым пагалыдымым ончыкта.

Перестроечный мышлений ден мораль тевe могай пунктлан энертат.

II. Партийын политикыжын рӱдыштыжӧ—айдеме

Партий шкенжын тӱҥ целькым общественный вияҥмашын рӱдышкыжӧ чынже денак айдемым шындымаште, тудлан достойный илыш да паша условийым, социальный [illegible]

ышто кучымо пашам вияҥдаш; ола ден илем-влакым комплексно вияҥдаш, гуманный архитектурым ышташ кӱшта;

— здравоохраненийлан ассигнованийым ятырлан кугемдыме да тиде пашашке предприятий, отрасль, республика, верысе Совет-влакын ресурсыштым утларак кумдан ушымо гоч **медицинский обслуживанийым** саемдыме йӧн дене тазалыкым аралаш правам шуктен толмашке;

— **илыме естественный средам** арален кодымо, пӱртӱс ресурсым пайдалыме кучылтмо гарантийым вияҥдымашке; элын, союзный ден автономный республика-влакын кужу жаплык государственный экологический программыштым, тыгак йырым-йырысе средам аралыме нерген закон-влакым приниматлымашке; пӱртӱс аралыме пашам шуктен шогышо орган-влакын структурыштым да пашаштым саемдымашке;

— пӱтынь **образований, просвещений да культура** сферым вияҥдымашке, тиде пашалан капиталовложенийым кугемдымашке; специалист-влакым туныктымо да ямдылыме качествым чотак саемден колтымашке; туныктышын престижшым нӧлтымашке; идей ден талант-влакын тангасымашыштым кумылаҥдымашке, духовный сферыште администрированийым да групповой интересын монополийжым пытарен толмашке; культурный ден духовный наследийым, исторический памятник-влакым переген аклымашке; образованийым да культурым вияҥдыме лӱмеш тӱрлӧ общественный инициативым да шке кумылын полышым пуымашым поддержатлымашке; вес эл-влак дене духовный поянлык дене икте-весым кумдан да эрык дене палдарен шогымашке.

Перестройкын стратегийже **наукын рольжым да тудын результатшым кучылтмашым** мемнан обществын качественно у состояниешкыже шуаш полшышо куатле фактор семын келгын умылымашеш негызлалтын. Элын творческий потенциалжым вияҥдымаш да кучылтмаш пеҥгыде законодательный негызлан энертышаш улыт. Интеллектуальный собственностьым пайдалын аралаш йӧным ышташ кӱлеш. Партий вуз, академический ден отраслевой научный учреждений-влакын самостоятельностьышт, нуным шуко тӱрлӧ структураным ыштышаш верч шога.

КПСС-ын экономический политикыжыже обществын полшышыжым да поддержкыжым калыкын эн ончыч налын шогышо социальный лончыко ден группышко-влак верч тыршен шогымаш ойыртемалтше верым налын шога.

КПСС тидын верч шога:

— **ӱдырамаш-влакын** паша да илыш-йӱла условийыштым саемдыме шотышто кугу мерым ыштышаш верч, тидын шотыштак нунылан кӱчыкемдыме паша кечылан правам пуышаш. Йӧнан график почеш пашам ышташ правам пуышаш, аза ыштыме деч ончычсо отпускым да йочам ончымо жа- [illegible]

продовольственный проблемым решатлыме негыз лийшаш — государственный, кооперативный, индивидуальный озанлык-влакын, озанлык пашам шуктымо тӱрлӧ форма-влакын — подрядный, арендный, еш да моло формын — иктай йӧнышт лийшаш. Ял озанлык производствын, продукцийым перерабатыватлыме да аралыме пашан материально-технический базыштым пеҥгыдемдымаш, пасу деч прилавке марте корнышто продукцийым йомдарымым шагалемдымаш пеш кӱлешан направлений лийын кодыт.

Перестройкын ик принципиальный задачыже — ола ден ял коклаште социальный равновесийым ыштымаш. Ялысе ен-влаклан сайын келыштарыме илыме верым ситараш, илыш-йӱлам жаплан келшышым ышташ, корным ышташ у йӧным кӱчык жапыште ыштен шуктыман.

Калыклан кӱлшӧ сатум утларак ыштен лукмаш мемнан вниманийын рӱдыштыжӧ лийын кодеш. КПСС рынокым пойдарымаште ончыко тошкалаш йӧным пуышо мера-влакын комплексыштым илышыш пурташ полшаш тӱҥалеш.

Партий финансым тазаҥдыме шотышто пайдале политика верч шога. Тышке тыгай мера-влак пурат: кугурак процентым тӱлымӧ дене оксам сберегательный кассылашке пышташ ен-влакым кумылаҥдымаш, страховой пашам вияҥдымаш, государственный заем облигацийым пайдале условий негызеш вераҥдымаш, илыме верым ужалымаш, кужу жап кучылтман предметым налшашлан ен-влакын оксам аванс шот дене ончылгоч тӱлымышт, акцийым да моло шергакан кагазым ужалымаш. Негыздыме доходым налаш, сату ситыдыме жапмаш. Негыздыме доходым налаш, сату ситыдыме жапыштак ешартыш оксам коштмашке луктaш чаракым шындыше утларак лывырге экономический инструмент ден норматив-влак кӱлеш лийыт.

КПСС тыге шотла: текущий ден перспективный социально-экономический проблема-влакым решатлымаш **радикальный экономический реформа** дене ойыраш лийдымын кылдалтын. Реформылан кӧра командно-распределительный системым (тудо монополизм да инициативым лийдымылык дене, затратым утыждене ыштыме да озанлык интересыштым мондымылык дене, потребитель-влакын [illegible] ойыртемалтеш) личный ден коллективный [illegible] дымо дене [illegible] заинтересованностьым куатле стимулан планово-рыночный [illegible]. Тыгай экономика собственный экономика алмаштышаш, сатум шке [illegible] ностьын тӱрлӧ формыжо лийман, чот вияҥше [illegible] шогышо-влакын тангасымашыштым, финанс системеш негызлалтеш.

Экономический реформын корныжо тӱҥалтыш жапыште кончымо деч ятырлан нелырак улмаш. Но ме ышташ [illegible] озанлык пашан ончычсо формыжо-влакым пӧртылтымӧ [illegible] ваштареш пеҥгыдын шогаш шонена, вет нине форма- [illegible]

...ю вий-влак ваштарен пеҥгыдын шогышаш, ... дене лӱдыкшын да чарныде ончыко кайыман.

Кызыт тӱҥ йолыш — ышташ тӱҥалме ваштaлтышым писемдымаш, социально-экономический ден политический пӱсӧ проблемылам решатлыме пашам писемден колтымаш. Ме тугай рубежыш шуынна, кушто озанлык пашам шуктымо да виктарыме ончычсо система ынде ятыр пашам ышташ огеш ыште, а у механизм-влак эше тичмаш тыште пашам огеш ыште, а у механизм-влак эше тичмашын пашам ышташ тӱҥалын огытыл. Тиде переходный кучатын пашам ышташ тӱҥалын огытыл. Тиде переходный состоянийыште виҥгыр ымын огыл виягмаш, управлений... ын начаремлыже палдырнат, уш-акыл пудырана. Тыгай ... шуын шуйна гын, тидыже калыклан кугу неляты... кын савырнен кертеш.

Корно икте гына — чоҥанрак действоватлаш, палемдыме реформа-влакым ильыш тичмаш вий-куатын пурден толаш.

Темлыме платформа тыгай шонымаш дене ыштaлтын: съездын пеҥгыдемдымекше тудо партийын у Программыжым ямдылен шуктымеш коммунист-влакын пашам ыштыме принципиальный негыз, переходный жапысе условийыште политический ориентир система лийшаш.

I. Перестройкын тӱҥ ойыртемже могай, партийын идейно-политический арсеналыштыже мо деч пеҥгыдын кораҥгаш, мом арален кодаш

Ме эн ончычак социалистический принцип-влак дене келшен толдымо авторитарно-бюрократический система дене чеверласена. Мемнан идеална — гуманный, демократический социализм.

Революционный ваштaлтышым ыштыме корныш шогалмек, тиде цель дек кайымаштына тошто жапын мыланна мешайыше кепшылжым шкенан ӱмбач йӧршешлан налын кудалташ кӱлеш.

Марксын, Энгельсын, Ленинын материалистический мировоззренийыштын да диалектический методологийыштын творческий шӱлышыштлан ӱшанле улмым пеҥгыдемден ончыктышыла, тиде методологийым пашаште кучылтшыла, ильшым идеологически шокте гоч ончымым, догматизмым да моло тӱрлӧ шонымашым да идейым чытен кертдымым ме пеҥгыдын кораҥдена.

Пашазе классын, чыла шемерын позицийышт кодын, ме тидын годымак уло калыкын да пӱтынь айдеме тукымын поянлыкышт ваштареш виктаралтше, простаҥдыме классовый подход деч кораҥына.

Ме общественный илышым тотально огосударствоватлымаш деч кораҥына, мо шоналтыме семын ыштымашке, законым шотыш налдымашке конден, мо титакым шкенжде властьым шке пайдалан кучылташ да сулен налдыме привилегий дене пайдаланаш йӧным пуэн гын, чыла тидын деч кораҥына.

Социалистический собственностьым примитивнын умылымаш да товарно-денежный отношенийым шотыш налдымаш деч, управленийын да озанлык пашан айдемым йӱкшыктарыше, тудлан шке йӧнжым да пӱртӱс деч налме виймым илышыште кучылташ эрыкым пуыдымо кеч-могай формышт да йӧнышт деч отказатлалтына.

Чарныде эксплуатироватлыме объект семын пӱртӱсым аклыме шотышто индустриализаций тӱҥалтыш курым деч аралалт кодшо койышым кораҥдена.

Калык-влакын культурно-исторический поянлыкыштым, элын чумырымо интеллектуальный капиталжым аклен моштыдымо койышым вурсена.

Шемер-влакын моло партийышт, тидын шотыштак социально-демократический партий-влак, шотышто догматический уда стереотип-влакым кораҥдена, нине партий-влак эл ден калык-влакын прогрессивный виягмашкышт шке надырыштым пыштен шогат.

Ме тидым шотыш налына: эл-влакын икте-весышт дене чак кылдалт шогымыштын объективно утларак чот виян толмыжо да тичмаш тӱнян ыштaлтмыже у эпохын тӱҥ ойыртемжылан шотлалтыт, тыгай тӱняште шке корным эрык дене ойырен налме йӧным арален кодышо тӱрлӧ общество ваш-ваш кылым кучен виянгыт.

Мемнан эртыше жапыштына сталинщинылан кӧра, социалистический принциплам пудыртымылан кӧра шочшыжымат, шке элын да пӱтынь айдеме тукымын виягмашыштыш партийын да калыкын реальный вкладыштлан шотлалтшыжымат чаткан ойырен моштымым КПСС принципиально кӱлешанлан шотла.

Эртышым идеализироватлымашат, мемнан историйнан трагический могыржо верген тичмаш да кумыл волтышо чыным палаш тыршыдымашат, тыгак мемнан исторический наследийыштына улшо чыла чынже денак чаплыжым да шергаканжым ӱштыл шуаш тӧчымашат ик семынак лӱдыкшӧ улыт. Совет еҥ-влакын пашашт да кучедалмашышт кокласе кылым кӱрлаш огеш лий.

Идеал деч посна социалистический виягмаш лийын огеш керт. А еҥ-влак шке историйыштым мондат але аклен огыт мошто гын, идеал тыгодым реальный негыз деч посна кодеш. Исторический сознаний, шочмо элым йӧратымаш, патриотизм — тудыжо мемнан условийыште интернационализм деч посна илен огеш керт — калыкын таза да илыш виян улмыжым ончыктат.

Ончыкылыкын тӱсшым, эсогыл мемнан деч улыжат пикмыняр лу ийлан ойырлен шогышо ончыкылыкын тӱсшым, раш, чыла детальым ончыктен, сӱретлен пуаш огеш лий. Икте раш: тиде йӧршын вес тӱрлӧ общество лиеш,

...кым, культурым виягдымаште уникальный вкладым ыштен.

Пашам ышташ, пенсионный обеспеченийлан права, ярак налме образований да здравоохранений, моло социальный йӧн эн ончыч совет эльште пуалтынит, вараже чыла тидын дене чыла тӱрлӧ цивилизованный общество пайдаланаш тӱҥалын. Тидым мондымаш чыным пагалыдымым, социалистический идеалын шуаш тыршымаште моткоч кугу героизмым да шкем чаманыдымашым ончыктышо-влакым пагалыдымым ончыкта.

Перестроечный мышлений ден мораль теве могай пунктлан экертат.

II. Партийын политикыжын рӱдыштыжӧ—айдеме

Партий шкенжын тӱҥ цельжым общественный виягмашын рӱдыштыжӧ чынже денак айдемым шындымаште, тудлан достойный илыш да паша условийым, социальный справедливостьым ыштымаште политический эрыкым пуымаште, личностьлан чыла могырымат виянгашыже да духовно пеледалташыже йӧным ыштымаште ужеш. Обществын вияҥ толмашыжым лач чыла тидыже рашемден шогышаш.

КПСС **граждан-влакын праваштым да эрыкыштым шуктен шогымо правовой гарантийым** писынрак формироватлышаш верч шога. Личный эрыкым тӱҥ илыш поянлык семын признатлымаш да граждан-влакын праваштын пӱтынь комплексшым шукташ йӧным ыштымашкыла туран савырнымаш — перестройкын пеш кӱлешан сеҥен налмашыже. Ынде нине правам пеҥгыдемдаш, нунылан пеҥгыде материальный, юридический да политический негызым ышташ кӱлеш.

Партий тидын верч шогаш тӱҥалеш:

— гражданинын **личностьшым да лӱмнержым**, тудын илыме вержым да поянлыкшым, серышым возгалыме да телефон дене мутланыме тайным закон почеш ӱшаныле аралышаш верч;

— **пашалан правам**, тидын шотыштак пашам мыняр ыштыме да тудын качествыже дене келшышын пашадарым налын шогаш, пашан мучаш результатше дене пайдаланаш правам кучылтмо гарантийым пеҥгыдемдышаш верч; паша верым (?)тарен шогымо, кадрым ямдылыме да мастарлыкшым нӧлтымӧ, профессийым але паша верым шке кумылын огыл вашталтыше-влакым материально поддержатлыме механизмым ыштышаш верч;

— обществын да государствын пашаштым виктарымаште участвоватлаш, мутым ойлаш, печатьлан, митинг ден демонстрацийым эртараш, общественный организацийлашке ушнаш **граждан-влакын политический праваштым** виянгдышаш да пеҥгыдемдышаш верч. Тидын годым правопорядке, совет закон-влакын требованийышт пеҥгыдын шукталтшаш;

— **творчествылан эрык** да талантым национальный поянлык семын аклышаш верч. Культура сферыште шуко тӱрлӧ сынан лийын кертмым чыла семынак кумыланден шогышыжла, партий тыгодымак гуманистический критерийым арален шогаш, обществым псевдокультура деч аралаш тӱҥалеш. Культура дек коммерческий подход социализмлан келшен ок тол;

— духовный сферыште айдемын шке вержым эрыч дене шке рашемдышашыж верч, **совестьлан эрык да юмылан ӱшаныме але ӱшаныдыме шотышто эрык** верч. Шкенжын мировоззренческий позицийже деч кораҥде, партий атеист ден юмылан ӱшаныше-влак коклаште диалогым келгемдаш, еҥ-влак коклаште ваш-ваш умылымашке шке надырым пыштен шогышыштла, чыла черкылан закон дене келшышын эрыкыште пашам ышташ йӧным пуымашке виктаралтше линийым шуктен толаш тӱҥалеш;

— гражданский правам аралымаште **судын** рольжым кугемдышаш, правозащитный пашам шуктен шогышо общественно-государственный комиссийлам ыштышаш верч.

Печать да массовый информацийын моло средствыже нерген, совестьлан эрык да религиозный объединений-влак нерген, граждан-влакын общественный объединенийышт нерген, СССР гыч лектын кайыме да СССР-ыш толын пурымо радам нерген, СССР гражданство нерген, СССР-ысе калык-влакын йылмышт нерген **закон-влакым** да граждан-влакын политический ден личный праваштым шукташ йӧным пуышо моло законодательный актым лишыл жапыште приниматлымашлан КПСС кугу значенийым пуа.

Партий **совет еҥ-влакын экономический ден социальный праваштым** пеҥгыдемдышаш да виянгдышаш, нунын илышыштым саемдышаш верч чот тыршаш тӱҥалеш. Тиде сферыште тудо шке вийжым нине задачым шуктымашке виктарен шогаш тӱҥалеш:

— калыклан ешаралт толашыже да миграционный процессым тӧрлен шогаш йӧным пуышо общегосударственный **демографический политикым** ямдылымашке да тудым закон дене пеҥгыдемдымашке;

— **илыме вер программым** шуктымашке, тудым КПСС-ын XXVII съездше палемден да 2000 ийлан кажне совет ешлан посна пачерым але индивидуальный пӧртым ситараш цельым шынден. Тидыже государствын, предприятий, кооператив-влакын средствашт, калыкын чумырымо оксаже, льготный кредит кӱшеш илыме верым чоҥымо темпым кугемдаш да чоҥымо качествым чотак саемдаш; пачерым шеледымашым общественный контроль...

...калдарен шогымашке.

Перестройкын стратегийже **наукын рольжым да тудын результатшым кучылтмашым** мемнан обществын качественно у состоянийышкыже шуаш полшышо куатле фактор семын келгын умылымашеш негызлалтын. Элын творческий потенциалжым виягдымаш да кучылтмаш пеҥгыде законодательный негызлан энертышаш улыт. Интеллектуальный собственностьым пайдалын аралаш йӧным ышташ кӱлеш. Партий вуз, академический ден отраслевой научный учреждений-влакын самостоятельностьышт, нунын шуко тӱрлӧ структурышым ыштышаш верч шога.

КПСС ... **общественный полышыжым да поддержкыжым калыкын эн ончыч налын шогышаш социальный лончыжо ден группыжо-влак верч тыршен шогымаш** ойыртемалтше верым налын шога.

КПСС тидын верч шога:

— **ӱдырамаш-влакын** паша да илыш-йӱла условийыштым саемдыме шотышто кугу мерым ыштышаш верч, тидын шотыштак нунылан кӱлыкемдыме паша кечылан правам, йӧнан график почеш пашам ышташ правам пуышаш, аза ыштыме деч ончычсо отпускым да йочам ончымо жаплан отпускым кужемдышаш верч, шуко йочан да шкет ава-влаклан предприятий-влак кӱшеш окса тӱлыман отпускым пуышаш верч; отпуск жаплан да эмлалташ окса дотацийым палемдышаш верч; ӱдырамаш-влаклан чапле качестван сатум ыштен лукмашым да услугым пуымашым эн ончыч виягдышаш верч; нуным неле да тазалыклан энгекым кондышо паша деч утарышаш верч. Политический реформа дене келшышын, партий вуйлатыме пашашке ӱдырамаш-влакым утларак кумдан ойырен шогалтышаш верч тыршаш тӱҥалеш;

— **йоча-влак верч** тыршымашым чотак саемдышаш, йоча учреждений-влакым чоҥаш да паша качествыштым саемдаш, йоча-влаклан сатум ыштен лукмашым кумдаҥдаш оксам шукырак ойырышаш верч; йоча колымашым шагалемдыме шотышто мерым юватылде шуктышаш верч;

— пайдале молодежный политикым ямдылышаш да шуктен толшаш, **самырык тукымын** йӧнжым кучылташ да кӱлешлыкшым шукташ кумда корным почшаш, обществын политический, озанлык да культурный илышыштыже тудлан тичмаш права дене участвоватлашыже полшышаш верч; молодежный движенийым, комсомолым, студенческий ден моло организацийым уэмдышаш, нунын инициативыштым, самостоятельный лияш утларак чот тыршен шогымыштым поддерживатлышаш верч;

— **инвалид-влакын, сарын да пашан ветераныштын** положенийыштым саемдышаш верч; СССР граждан-влакын пенсионный обеспеченийышт нерген у законым лукшаш да лишыл вич ий жапыште чыла инвалидлан да сарын, пашан ветераныштлан, колышо военнослужащий-влакын ешыштлан посна пачерым ситарыме шотышто лӱмын программым ямдылышаш верч; медицинский обслуживанийым саемдыме, ветеран ден инвалид-влакын ойыртемалт шогышо йодмашыштым шукташ келшен толшо сатум шукырак ыштен лукмо нерген пунчалым шуктышаш верч; пенсий ден пособий-влакым ак кушмым шотыш налын кугемден шогышаш верч; пенсийын кугытшым ончыде тичмаш пашадарым налаш правам пуышаш верч.

Коммунист-влак пеҥгыдын ӱшанат: **граждан-влакын праваштым да эрыкыштым нунын гражданский обязанностьышт деч ойыраш огеш лий.** Партий обществыште пашам, законностьым да правопорядкым пагалыме, социалистический Родиным аралаш ямде улмым пагалыме шӱлышым шыҥдарышаш верч, честность, порядочность, порылык да мораль шотышто шкем контрольышто кучымаш да совесть, айдемын чапше да шке корным ойырен налме эрык гай пӱтынь айдеме тукымын поянлыкше шотышто правовой да нравственный гарантийым ыштышаш верч чот тыршаш тӱҥалеш.

КПСС **закон дене келшыдыме кеч-могай привилегий да льгот ваштареш шога,** тиде пашаште тичмаш гласность верч шога. Коммунист лӱм але вуйлатыме должность поянлык дене пайдаланаш нимогай преимуществым огыт пу. Служебный положенийым шке пайдалан кучылтмым вожге куклаш кӱлеш.

III. Пайдале планово-рыночный экономика верч

Элыште экономический ситуацийым тазаҥдышашлан чыла уровеньыште законодательный ден исполнительный орган-влакын пайдалын пашам ыштымашкышт шумым партий юватылде шуктышаш задачылан шотла. КПСС потребительский рынкым стабилизироватлыме шотышто, да эн ончычак улшо окса да сату коклаште ойыртемым пытарыме шотышто, СССР Министр-влак Советын ямдылыме да СССР Калык депутат-влакын съездыштын сайлан шотлымо мера-влак системым илышыш пурташ йӧным ышташ тӱҥалеш. Ыштыме мера-влак социальный йодышым решатлымашке чаткан виктаралтше лийшаш улыт, нуно эн ончычак калыкын изи пашадаран ужашыжын экономический положенийжым саемдаш полшышаш улыт.

Калыклан кочкыш продуктым ситарымаш ик эн пӱсӧ проблема лийын кодеш. Шылым, шӧрым, пакча саскам, мланде пашан да вольык озанлыкын моло продукцийыштым ыштен налмашым писынрак шукемдышаш лӱмеш КПСС **экономикын аграрный секторжым** эн ончыч виягдышаш верч шога.

Мланде пашам ыштыме чыла формым виягдымаш

...шашлан еҥ-влакын оксам ... шот дене ончыктымаш, акцийым да моло шерганан кагазым ... маш. Негыздыме доходым налаш, сату ситыдыме жапыштан ешартын оксам коштмашке луктын ... шындыше утларак лывырге экономический инструмент ден норматив-влак кӱлеш лийыт.

КПСС тыге шотла: текущий ден перспективный социально-экономический проблема-влакым решатлымаш **радикальный экономический реформа** дене ойыраш лийдымын кылдалтын. Реформылан кӧра командно-распределительный системым (тудо монополизм да инициативымым ... дене, затратым ӱтыждене ыштыме да ... дымо дене, потребитель-влакын интересшым ... дымо дене ойыртемалтеш) личный ден коллективный заинтересованностьым куатле стимулан планово-рыночный экономика алмаштышаш. Тыгай экономика собственностьын тӱрлӧ формыжо лиймашеш, сатум шке вуя ямдылен шогышо-влакын таҥгасымашешышт, чот виянше финанс системеш негызлалтеш.

Экономический реформын корныжо тӱҥалтыш жапыште кончымо деч ятырлан нелырак улмаш. Но ме озанлык пашан ончычсо формыжо-влакым пӧртылтымӧ ваштареш пеҥгыдын шогаш шонена, вет нине форма-влак йӧрдымӧ улмыштым ончыктеныт, элым ик верыште тошкыштмашке, тӱнясе чот виянше элла деч почеш кодмашке шуктеныт.

Собственность отношенийым чотак пужен ыштыде, экономический реформым ышташ ок лий. КПСС собственностьын шуко тӱрлӧ формыж верч шога. Нунын тӧр права негызеш, таза шӱлыш дене ваш-ваш ӱчашымышт — граждан-влакын эрыкыштын экономический негызше, шке моштымашым кучылтмо форма ден йӧным пашаеҥын реально ойырен налме, потребительын интересше ден праважым эреак ӱшанлын шуктен шогымо экономический негыз.

Аренда, тичмаш озанлык расчет, подряд, акционерный да кызытсе жаплан келшыше моло форма негызеш шемер-влакын шкеныштын демократически виктарен шогымо собственностьыш государственный собственностьым савырымаш кӱлешан задачылан шотлалтеш. Тидын годым производствын кугытшым, регион-влакын ойыртемыштым, интеграционный кылым, кузе виян шумыжым шотыш налман.

Партий таза негызеш кооперативный движенийым виянгдаш чыла семынат полшышаш верч, эн ончычак производственный кооперацийым, ты шотыштак колхоз-влакым, пеҥгыдемдышаш верч, трудовой коллективный собственностьын тӱрлӧ формыжым, ты шотыштак долевой, паевой, акционерный форма-влакым, кучылташ йӧным кумдаҥдышаш верч шога.

КПСС тыге шотла: трудовой индивидуальный собственностьын, ты шотыштак производство средствылан индивидуальный собственностьын, улмыжо элым экономически виянгдыме кызытсе этаплан ваштарешла ок шого.

Собственностьын кеч-могай формыжым кучылтмо годым пашаеҥым производство средство деч кораҥдаш да ик еҥлан весым эксплуатироватлаш йӧн лийшаш огыл.

Экономический реформын утларак сложный проблемыже тыгай: озанлык пашам регулироватлыме **плановый ден рыночный йӧн-влакым** эн сайын келыштарыме корным муман.

Кызытсе производство тудын виягмашыжлан центр гыч плановый влиянийым ыштен шогымо деч посна илен ок керт. Озанлык пашан тиде социалистический принципше кызыт шуко элыште кучылталтеш. Туге гынат тыгай влиянийын лачше могай лийшашыжым да тудын могай йӧн дене ыштышашым палемдымаш путырак кугу значенийан. Тылеч ончыч продукцийым ыштен лукмо да шеледыме пӱтынь процессым план дене авалташ тыршеныт гын, ынде тугай порядке кӱлеш, кунам экономикым центр гыч план почеш вуйлатен шогымо паша тӱҥ шотышто аклан, налоглан, процентлан, кредитлан, оксам тӱлымылан да молыланат энертыме дене шукталтеш, а центр гыч вуйлатыме сфера стратегический задача-влакым решатлыме дене гына кылдалтшаш. Тиде — эн ончычак кугу научно-технический ден структурный программа-влакым шуктымаш, инфраструктурым виягдымаш, айдемын илыме средам аралыме да ресурсым уэш ешарен шогымо шотышто комплексный мера-влак, налоговый ден кредитно-финансовый политика, оксалан кошташ ӱшанле йӧным ыштымаш. Еҥ-влакым социально аралыме дене кылдалтше йодыш-влакым центр гыч регулироватлен шогаш кӱлеш.

КПСС теве мом шотыш налеш: эллан ик союзный рынке — тичмаш куатан да регулироватлыме рынке — кӱлеш. Тудо производственный йӧн ден йодмашым вашваш келыштараш полшышо, еҥ-влакын сату налын кертме йӧныштым сату мыняр улмо дене кеч-кунамат ӱшанлын келыштарен шогышо, пашам эреак ыштыше механизм лийшаш. Тидыжак тӱнямбалне озанлык кылым кучымашке совет экономикым ушымо, тентем конвертироватлымашке куснымо условийлан шотлалтеш.

Тичмаш акан рыночный озанлыкым ыштышашлан шерга потребительский сатун, производство средство, шергакан кагаз, инвестиций, валюта, научный разработка-влакын рынкыштым формироватлаш, финанс, окса, кредит система-влак шотышто реформым писынрак эртараш кӱлеш.

(Умбакыже 2-шо стр.).

ГУМАННЫЙ, ДЕМОКРАТИЧЕСКИЙ СОЦИАЛИЗМЫШ

(Ӱмбакыже. Тӱҥалтышыже 1-ше стр.).

Экономикым рынке гоч регулироватлымашке куснымо пеш кӱлешан условий — **ценообразованийым пужен ыштымаш.** Аклан уровеньым да пропорцийым искусственно ыштыме, иктыштлан пайдадыме дотаций пуалтеш, весышт деч оксам поген налме дене нунылан кугу эҥгек ышталтеш. Чыла тидыже озанлык пашалан шоя ориентирым пуа, озанлык пашан пайдажым аклыме йӧным лугкала, научно-технически почеш кодмашке наҥгая, пашам тӱнямбалне шеледыме дене пайдам налмаште чаракым шында.

Сатум ямдылыше-влак коклаште (тышкак вес элласе фирма-влакат пурат) конкуренций ак шотышто кӱлеше регулятор да ак кушмым чарен шогышо фактор лийшаш. Тидланже производствым, торговльым, кредитный обслуживанийым, страховой пашам закон почеш демонополизироватлаш кӱлеш.

Партий теве мо верч шога: потребительский секторын пайдажлан **экономикым структурно пужен ыштыман,** пайдам шагал пуышо да шуко капиталым йодшо производство-влакым шагалемдыме шотышто мерым ыштыман, кызыт улшо предприятий-влакым уэмдымашке вийым да средствам чумырыман. Пӱртӱс поянлыкым пайдалын кучылтмо, ресурсым перегыме, сырье ден материалым, паша вийым аныклыме шотышто программа-влакым шуктымылан, озадымылык ваштареш кучедалмылан вниманийым утларак ойыраш кӱлеш. Экономикын обороный отрасльже-влакым тынысле пашалан келыштарымаш структурный перестройка процессыш ойыраш лийдымын ушнышаш; нине отрасль-влакын кӱкшӧ квалификационный ден научно-технический потенциалыштлан эҥертен, производствын кызытсе жаплан келшыше средствыжым да калыклан кӱлшӧ сатум ятырлан шукырак лукташ тӱҥалаш лиеш. Тидын годымак производствым ӱмбакыже кугемден толшашлан ресурсым ойырен шогыман, уке гын экономический вияҥмаш садыгак тупикыш логалеш.

Партий экономический, экологический да социальный пайдалыкым шотыш налме негызеш **научно-технический прогрессым писемдымашке,** тудын сеҥымашыжым общественный илышын чыла сферышкыже писын шыҥдарымашке виктаралтше пашам чыла семынат поддерживатлаш тӱҥалеш. Фундаментальный ден прикладной шымлымашым чотак вияҥден колташ мо кӱлеш гын, чыла тидым ситарен шогымаш — государствын кӱлешан пашаже. Наукым организоватлыме да шинчымашым шарыме шуко тӱрлӧ формылан кумда корным почман.

Пӱртӱсым аралымаш — айдемым аралымаш. XX курым мучаште пӱртӱсым утарен кодымаш Мланде ӱмбалне илышым арален кодымо ик эн категорический условийыш савырнен. Ме шкенан дене тӱнямбалсе стандарт-влакым шыҥдарышаш, тӱнямбалне экологический пашам пырля ыштымаште активнын участвоватлышаш улына. Элыште «индустрийым» писын вияҥдыме годым пӱртӱсым аралыме мероприятий-влак шотыш налалтын огытыл. Тидлан кӧра кугу экологический азап улмо кундем-влак шочыныт. Положенийым тӧрлатышашлан шуйкалаш лийдыме мера да шуко окса кӱлыт. Партий тыге шотла: у производствым вераҥдыме дене кылдалтше йодышым решатлыме годым пеҥгыде научный экспертизым эртарыман да общественный шонымашым шотыш налман, тидыжым законодательно пеҥгыдемдаш кӱлеш.

Тидын годымак паникыш лупшалтме дене келшаш ок лий, кунам эллан путырак чот кӱлешан предприятий-влакым петырыме нерген требованийым негыз деч посна шындат. А вет нине предприятийла деч посна еҥ-влакын эн кӱлешан изи йодмашыштымат шукташ ок лий. Кызытсе научно-технический ден промышленный вияҥмаш деч кораҥаш гын, тудын ваштареш шогалаш гын, экологический проблема-влакым решатлашат, пӱртӱсым утарашат ок лий.

Экономикым пайдалын вияҥдыме моткоч кӱлешан условийлан **пашам тӱнямбалне шеледымаште да кооперироватлымаште** эл-влакын участвоватлымыштым кумдаҥдымаш шотлалтеш. Тыште шумо ӱшанле корно — совет сату ден услугын конкуренцийым чытен кертмыштым кугемдымаш, предприятий-влакын внешнеэкономический пашаште шке вуя ыштен кертмыштым, тидын шотыштак валютный самостоятельностьыштым, радамлын пеҥгыдемдымаш, экспортын утларакше сырьёеш негызлалтмашыжым сеҥен лекмаш, импортын структурыжым пужен ыштымаш.

Чыла каласыме [illegible]

мостоятельностьышт лийшаш да нуно виян, пашам сайын палыше депутат корпуслан эҥертышаш улыт.

Политический реформым келгемден толмо да управленийым децентрализоватлен толмо семын КПСС шкеныштым шке виктарыше община-влаклан йол ӱмбаке шогалашышт да вияҥашышт полшаш тӱҥалеш. Тидыже кӱшнӧ шогышо орган-влаклан шкеныштын кызытсе шуко оперативно-озанлык функцийышт деч утаралташ, союзный да автономный республика, регион, пӱтынь эл кумдыкышто комплексный задача-влакым решатлымашке вийым чумыраш йӧным пуа.

Государственный власть. КПСС тыге шотла: властный функцийым — законодательный, исполнительный да судебный функцийым — шеледымаш пайдалын виктарышашлан рӱдӧ значенийан. Ленинын мутшо дене ойлаш гын, мыланна совет системын кӱшнӧ шогымыжым парламентаризмын пайдаже дене келыштараш кӱлеш. Тиде корно дене тӱҥалтыш ошкылым ыштыме. Но перестройкын опытшо государственный орган-влакын ответственностьыштым да компетенцийыштым утларак чаткан рашемден шеледаш кӱшта.

Калык депутат-влакын съездыштын да СССР Верховный Советын рольышт иктешлен ончымаште тӱҥлан шотлалтме годымак перестройкын политикыжым илышыш пуртен толмо, лукмо законым шуктен шогымо ӱшанле да пайдале механизм кӱлеш. Властьын у кӱшыл органже-влакын паша опытышт ончыкта: кызытеш тыгай механизм формироватлалтеш гына. Обществыште государствым вуйлатышын постшым ыштыме нерген йодыш эре утларак пеҥгыдын шындалтеш. Тиде вуйлатышыже президент лийшаш. Тудо СССР Калык депутат-влакын съездышт ончылно мутым куча да тудын кидыштыже властьым шуктен шогаш кӱлеш полномочий лиеш. Тидым ышташ теве мо кӱшта: элым ӱшанлын вияҥдаш эреак йӧным ышташ, перестройкылан кугурак динамикан вийым пуаш да тудын мӧҥгеш савырнен кертдымыж шотышто гарантийым пеҥгыдемдаш кӱлеш, законностьым да граждан-влакын безопасностьыштым демократизироватлыме процессыште, тӱнямбалсе ареныште СССР-ын интересшым аралымаште да мемнан государствын представительствыже лийже манын тыршымаште чыла государственный ден общественный институтлан нормальнын да пайдалын тыршашышт йӧным ышташ кӱлеш.

СССР Министр-влак Советын позицийжым да прерогативыжым пеҥгыдемдыман.

Коммунист-влак — СССР Верховный Советын членже да правительствын членже-влак, элыште обстановкым стабилизироватлышашлан, экономический кризисым сеҥен лекшашлан кӱлеш мерым илышыш пуртышаш верч тыршен, утларак решительнын да ответственностьым чотрак шижын пашам ыштышаш улыт.

Государственный да озанлык аппарат. Тиде сферыштат кугу перестройкым ышташ логалеш. Мемнан шонымаште, ты пашан негызышкыже теве мом пыштыман: аппарат представительный орган ден общественность ончылно садыгак контрольышто лийшаш, тудын чотшо утыждене лийшаш огыл, тудо профессионализм дене ойыртемалтшаш, тӱҥ процедурым калык эреак пален шогышаш, секретность манмым аҥысыремдыман. Совет-влакын у составыштым сайлыме деч вара аппаратым уэмдаш келшен толеш.

Правосудий да общественный порядкым аралымаш. Законность ден правопорядкым пеҥгыдемдыме шотышто шуйкалаш лийдыме мерым ыштыман. Кеч-кӧат, тудо кеч-могай должностьышто пашам ыштыже, законым шуктен шогышаш. Тидыже государственный орган, общественный организаций-влакын пашаштышт, должностной еҥ ден граждан-влакын шкем кучымаштышт пеҥгыде нормыш савырнышаш. Партий законность ден правопорядкын гарантышт семын суд ден прокуратурын зависитлалтдымыштым ӱмбакыже пеҥгыдемдышаш верч ойым пуа.

Ончылно — **судебно-правовой реформым** ыштыме шотышто, пеш чот пайдале правосудийым ыштыме шотышто кугу паша. Тидыже эн ончычак теве молан кӱлеш: правонарушений кушмо тенденцийым чарен шогалтыман, преступник, шолыштшо да еҥым пуштедыше, взяткым пуышо да налше, казна кӱсеныш пурышо, лӱдыктылын оксам солалтыше-влак, теневой экономикын делецше, спекулянт, ӧкымлыше, озыркан-влак садак наказатлалтышт манын йӧным ыштыман.

Ме правам аралыше орган-влакын — судын, прокуратурын, следственный аппаратын, милицийын — пашаеҥыштын профессий шотышто сайын ямдылалт [illegible]

цийым приниматлымашке пашам активнынрак виктарен колташ кӱлмым чынлан шотлена.

V. У федераций дек

КПСС-ын кызытсе этапысе национальный политикыже. Наций-влак коклаште отношенийын могай лиймыж дене перестройкын пӱрымашыже, элын ончыкылыкшо моткоч чак кылдалт шогат.

Октябрь мемнан элын илышышкыже пеш кугу да чапле вашталтышым пуртен. Ончыч Российский империйын колониальный кундемже семын илыше шуко калык чак чумырген шогаш тӱҥалын да государственностьым налын, нунын почеш кодмыштым пытарыме, наций-влак коклаште кыл кучымаш у тӱс дене волгалтын, калык-влак тӱнямбалсе кугу державыш тӧр права негызеш ушнен шогымыштым шижын налыныт. Ме чыла тидым укешке лукташ тӧчымым моткоч пеҥгыдын кораҥдена. Тидын годымак ленинский национальный политикым пужгалыме жап шуко национальностян мемнан государствысе калык-влаклан шагал огыл ойгым да йомдарымашым конден. Объективный миграционный ден демографический процесс лийын шогымаштат ятыр кугу проблема погынен.

Партий тыге шотла: тиде сферыште шочшо нелылык гыч лекме рӱдӧ корно — экономический ден политический реформым радамлын шуктен толмаш, государственный устройствын сталинский, чынже гын, унитарный модельже деч пеҥгыдын кораҥмаш, федерализм принципым тичмашын да радамлын илышыш пуртымаш.

Наций-влакым вияҥдыме да наций-влак коклаште кылым кучымо йодыш шотышто мемнан подходна «Партийын кызытсе условийысе национальный политикыже» КПСС платформышто ончыкталтын. Платформын негызышлан тыгай эн тӱҥ принцип-влак шотлалтыт: элын пӱтынь территорийыштыже кеч-могай национальностян гражданинын праважым тичмашын шуктен шогымаш; союзный республика-влакын суверенитетыштым илышыште шуктен шогымаш да чыла тӱрлӧ национальный автономий-влакын самостоятельностьыштын у уровеньже; эрыкан да тӧр праван республика-влакын — общий цельышт шушашлан шке праван ужашыжым Союзлан шке кумылын пуышо республика-влакын — федерацийышт семын элын тичмашлыкшым арален кодымаш.

Наций-влакын самоопределенийышт. Уэмдыме совет федерацийыште наций-влакын самоопределенийышт шотышто принцип теве мом ышташ палемда: национально-государственный образований-влак илышым виктарен колтымо формым, государственностьын институтшо ден символжо-влакым шке шонымышт семын ойырен налыт. Мемнан идеална — унификаций огыл, а шуко тӱрлӧ формын иктыш ушнен шогымышт.

Партий наций-влакын самоопределенийлан — ойырлымо марте — правашт шотышто ленинский принциплан ӱшанле улмыж нерген пеҥгыдемден каласа да тиде правам кучылтмо механизм нерген законым лукшаш верч шога. Тидын годымак ме тыге пеҥгыдын шонена: иктевесе коклаште шуко тӱрлӧ да ваш-ваш келгыш кайыше кылым луштараш да тулечат коч — кӱрлаш гын, тидыже чыла калык-влаклан — а еҥ-влакын пӱрымашышт нерген ойлышашат уке — ончылгоч каласаш лийдыме эҥгекым конда ыле. Сандене ме сепаратистский лозунг ден движений-влак ваштареш моткоч пеҥгыдын шогена, вет тидыже шуко национальностян кугу демократический государствым шалатымашке наҥгая.

Союз да союзный республика-влак. Совет федерацийым уэмден ыштымаш наций-влак коклаште отношенийым гармонизироватлымашке, союзный республика-влак да нунын чумыр образованийышт — Союз — коклаште эн чот келшыше кылым ыштымашке виктаралтшаш.

КПСС Союзым чоҥымо договорный принципым вияҥдаш кӱлешлан шотла. Тидыже илышыште лийше кугу вашталтышым тушто ончыкташ, национальный прогрессын да наций-влак коклаште отношенийын чыла проблемышт шотышто у подходым шыҥдараш йӧным пуа ыле. Раш палемдыме функций-влакым Союзын веденийышкыже шке кумылын пуымо годым союзный республика-влакын суверенный государство улмо положенийышт пеҥгыдемаш тӱҥалеш, тудо конституционный гарантийым налеш.

Республика-влакын экономический самостоятельностьышт деч посна нунын чын суверенитетышт лийын ок керт. Туге гынат кызытсе экономика макроуровеньыште пашам ыштыше центр деч посна илен ок керт. Центрын [illegible]

лемден, ме айдеме тукым ончылно шке ӱмбакына моткоч кугу ответственностьым налынна. XXI курымыш тошкалше пӱтынь тӱнян могай лийшашыже СССР-ыште перестройкын сеҥымашыж дене пеш чак кылдалт шогаш тӱҥалеш. Тидын годымак тӱнямбалсе отношенийым тӱҥ гычак тазаҥдымаш, тӱнямбалсе вияҥмаште тынысле жапыш куснымаш совет калыкын илыш интересшылан келшен толыт, перестройкылан ончыко каяш йӧным ыштат.

У мышленийеш негызлалтше внешний политика пайдале результатым уже пуэн. Тӱня конфронтацийын кепшылже деч утыр да утыр утла. Кызытсе цивилизацийын ик тичмаш улмыжо утларак раш кояш тӱҥалын, а цивилизацийлан у тӱнямбал политика кӱлеш. «Йӱштӧ сарым» чарен шогалтыме. Тӱнямбалсе военный конфликт лийын кертме лӱдыкшӧ иземын. СССР ден США коклаште у отношений могырыш пайдале савыртыш лийын. Практически разоружитлалтме корнышто первый кугу ошкыл-влакым ыштыме. Диалог, переговор тӱнямбалне кылым кучымо тӱҥ формыш савырнат. Региональный конфликт-влакым тӧрлымаште политический йӧн тӱҥ верыш эре утларак шындалтеш.

У мышлений ден у внешний политика Совет Союзым тӱнямбалне лӱдыкшыдымӧ да цивилизованный порядкым ыштыме пашан авансценышкыже луктыныт. Ме шкалан социально-политический корным эрык дене ойырен налшаш верч шогена. Интересым ваш-ваш келыштарыме принцип дене пырля тиде принцип лишемше эпохылан универсальный лийшаш, тудым вий позиций гыч шуктен толмо политика деч да милитаризованный мышлений деч утарышаш. Кужу жапым авалтыше мемнан внешнеполитический курсышкына теве мо пура: тӱнясе элла дене икте-весылан пайдале, тӧр праван кыл кучымашын тылажымат авалтыше диапазонжо; союзный государство да СЭВ член улшо эл-влак дене пашам пырля ыштымашым уэмдымаш да вияҥдымаш; европейский процессыште, «общеевропейский пӧртым» ыштымаште чулымын участвоватлымаш; азиатско-тихоокеанский регионым тыныслын илыме да пашам пырля ыштыме зоныш савырышашлан тиде регионышто активный лиймаш; ООН-ышто шочшо у йӧн-влакым кучылтмаште ООН-лан чыла семынат полшымаш; региональный конфликт-влакым политически тӧрлымаште «поро услугым» пуэн шогымаш; шке независимостьыштым ӧрдыж гыч кеч-кузе шӱшкылт шогымо деч аралаш тыршыше калык да государство-влак дене икоян лиймаш.

Тӱнямбалсе сообществым демилитаризоватлаш манын, мемнан курсна тыге палемда: ядерный оружийым тӱрыснек чарыман да этап дене пытарен толман, тудым пудештарен шымлымым чыла вереат чарыман; химический вооруженийым да тудым ыштен лукмым чарыман да пытарыман; наступательный сарым ыштен шогымо материальный йӧнжымак пытарыме корнышто тыглай вооруженийым да вооруженный вийым чотак шагалемдыман; вес государство-влакын территорийышт гыч йот эл-влакын чыла войскаштым лукман, тушто военный база-влакым пытарыман; космосым милитаризоватлаш йӧным пуыман огыл; военный союз-влакым (ончыкыжо нуным пытарыме марте) чумыр безопасностьлан да тӱнямбалсе ӱшанле илышлан полшен шогышо оборонно-политический объединенийлашке савырыман; военный бюджетым шагалемдыман да военный промышленностьым тынысле пашалан келыштарыман; Мландыште, теҥызыште, каваште да космосышто икте-весе деч нимом шылтыдымашке утыр-утыр лишемман; военный пашам да договор-влакым шуктен толмым пайдалын терген шогыман.

Партий тыге пеҥгыдын шона: айдеме тукымын вияҥ толмаштыже исторически мӧҥгеш савыралаш лийдыме тынысле жапыш наҥгайыше тыгай политика гына кызытсе да ончыкылык жапыште Совет государствын чын интересшылан келшен толеш.

Тӱнямбалне пашам пырля ыштыме у качество дек. Калык-влакын пӱрымашышт (тидын годым нунын илыме государство-влак тӱрыснек суверенный лийшаш улыт) таче нигунамсе деч чот ваш-ваш кылдалт шога. Тидыже тӱнямбалсе политика шотышто йӧршеш вес тӱрлӧ, нигунам лийдыме требованийым шында. Айдеме тукым ончылно шогышо глобальный проблема-влакым решатлымаште тӱнямбалсе пӱтынь сообществын вийжым иктыш ушымаш тиде политикыште тӱҥ верыш шындалтшаш.

Государство-влакын иктыш ушымо вийышт дене гына шужен илымым, кӱчызылыкым, кумдан шарлыше инфекцийым, наркоманийым, тӱнямбалсе терроризмым сеҥаш, тӱнян тӱрлӧ ужашыштыже кризисный диспропорций вияҥ толмым чарен шогалташ лиеш. Пырля ушымо вий де-

лий. Кызытсе научно-технический ден промышленный виянгмаш деч кораҥгаш гын, тудын ваштареш шогалаш гын, экологический проблема-влакым решатлашат, пӱртӱсым утарашат ок лий.

Экономикым пайдалын виянгдыме моткоч кӱлешан условийлан **пашам тӱнямбалне шеледымаште да кооперироватлымаште** эл-влакын участвоватлымыштым кумдангдымаш шотлалтеш. Тышке шумо ӱшанле корно — совет сату ден услугын конкуренцийым чытен кертмыштым кугемдымаш, предприятий-влакын внешнеэкономический пашаште шке вуя ыштен кертмыштым, тидын шотыштак валютный самостоятельностьыштым, радамлын пеҥгыдемдымаш, экспортым утларакше сырьёеш негызлалтмашыжым сеҥен лекмаш, импортын структурыжым пужен ыштымаш.

Чыла каласыме мерым илышыш пуртышаш верч шогена, КПСС пашам ыштен илыше еҥ-влакын интересыштым аралышаш верч чарныде тыршаш, теневой экономикын корныштыжо, коррумпироватлыме элемент, спекулянт, у монополист лияш шонышо-влакын корныштышт ӱшанле правовой авыртышым ыштышаш верч кучедалаш тӱҥалеш.

IV. Шарен колтымо социалистический демократий дек да калыкын шкем шке виктарымашкыже

Демократизаций — перестройкын цельже да средствыже. Чыла уэмдыме процессын сеҥымашыжын пеш кӱлешан условийжылан да айдемылан правам шуктен шогашыже йӧным пуышо гарантийлан правовой государствым да шкенжым шке виктарыше социалистический обществым формироватлымаш шотлалтеш.

Партийын политикыже властьын лач ик (единственный) источникше семын калыкын шкенжын тӱкаш лийдыме воляжым шотлымаш гыч лектын шога. Уло калыкын правовой государствыже иктаж-могай классын диктатурыжым, тулечат коч, управленческий бюрократийын властьшым кораҥгда да Совет-влакын тугай республикыштлан шотлалтеш, могайже государственный пашаште участвоватлаш да кеч-могай должностьым налын шогаш чыла граждан лан йӧным пуа.

Авторитарный гыч демократический системыш кӱлешан ошкылым мемнан дене уже ыштыме, у принцип да подход негызеш властьын кӱшыл органже-влакым формироватлыме. Ынде чыла государственный органын структурыжым пужен ыштыме, властьым Совет-влаклан пуымо да совет федерацийым тӱҥ гычак уэмдыме пашам мучашыш шуктыман.

Избирательный система. Тудым всеобщий иктӧр прямой избирательный праван принципше-влак дене тӱрыснек келыштараш кӱлеш. Ме теве мо верч шогена: сайлымаш обществын чыла слойжын представительыштын, личность-влакын да тыгак партий, общественный организаций ден движений, посна кандидат-влак могырым избиратель-влак ончыко аклаш лукмо идейын честный таҥасымашышт лийже. Партий депутат корпусышто, государственный органлаште пашазе ден кресаньык, ӱдырамаш-влакын, молодежьын, ветеран-влакын да обществысе моло слой ден группын, кудышт политический илышыш эше ситышын огыл ушалтыныт да кӧлан шке интересым аралышашлан поддержка кӱлеш, эн сай представительышт лийышт манын тыршаш тӱҥалеш.

Демократий да политический плюрализм. Мемнан обществым демократизироватлыме дене пырля граждан-влакын у общественно-политический ушемышт шочыт. Обществын виянгмыже партий-влакым ыштен кертмыланат корным ок петыре. Партий-влакым ыштыме радам законлаште пеҥгыдемдалтеш да СССР Конституцийыште тидын дене келшышын ончыкталтеш. Тидын годым законышто ончыктымо радам почеш тугай организаций ден движенийым ышташ чарыме да нунын пашашт чарыме лийшаш, могайышт вий дене ӧкымлымашым, наций-влак коклаште келшыдымашым шарат, экстремистский, Конституций ваштареш виктаралтше цельыш шуаш тыршат.

КПСС монопольный верым налын шогаш ок шоно да чылаж денат, кӧ социалистический обществым уэмдышаш верч шога, политический диалогыш ушнаш да пырля пашам ышташ ямде. Принципиальный шот дене ончаш гын, мемнан шонымашна тыгай: обществым демократизироватлыме уровень, государственный да общественный институт-влакым формироватлымашын да нунын функционироватлымашыштын демократический характеран улмышт, перестройка процессым чарныде виянгдымаш решатлыше значениян. Таче КПСС—тугай реальный политический вий, могайже, обществым демократизироватлаш чыла семынат полшен толын, шуко тӱрлӧ чурнян пеш кугу эл кумдыкышто тыгодымак чак чумырен, ушен шогышо рольым шукта.

Калык депутат-влакын Советышт. Шушаш пагытын пеш кӱлешан ик задачыже тыгай: Совет-влак чынжымак тичмаш властян тугай орган лийышт, могайже калыкын воляжым радамлын шуктен шога да государствым виктарыме сапым шке кидыштыже пеҥгыдын куча. Тидланже Совет-влакын келшен толшо правашт, экономический сапуа.

Ончылно—**судебно-правовой реформым** ыштыме шотышто, пеш чот пайдале правосудийым ыштыме шотышто кугу паша. Тидыже эн ончычак теве молан кӱлеш: правонарушений кушмо тенденцийым чарен шогалтыман, преступник, шолыштшо да еҥым пуштедыше, взяткым пуышо да налше, казна кӱсеныш пурышо, лӱдыктылын, оксам солалтыше-влак, теневой экономикын делецше, спекулянт, ӧкымлыше, озыркан-влак садак наказатлалтышт манын йӧным ыштыман.

Ме правам аралыше орган-влакын—судын, прокуратурын, следственный аппаратын, милицийын—пашаеҥыштын профессий шотышто сайын ямдылалт шумыштым, престижыштым, нунылан материальный йӧным ыштымашым палынак нӧлталаш кӱлешлан шотлена. Преступность ваштареш кучедалмаште законышто ончыктымо чыла йӧным кучылташ обстановка кӱшта, тидын годым титакан огыл манме презумпцийым пеҥгыдын шуктен шогыман, ар алалташ права да правосудий норма сайын шукталтшаш.

Озанлык пашаште у условийыш кусныммаш, мутлан, договорный отношенийым кумдан шыҥдарымаш, арбитраж службым саемдаш, калык озанлыкым юридический кадр дене пеҥгыдемдаш, калык коклаште правовой воспитанийын пӱтынь системыжым чотак саемден толаш кӱшта.

Оборона. Мемнан у мышлений элын безопасностьшылан политический средство дене йӧным пуэн кертмашым ятырлан кумдаҥден. Туге гынат, тӱня кызытеш милитаризироватлалтын да вооруженный конфликт лийын кертме дене азапландарыше гын, сар лийын кертме лӱдыкшӧ кораҥдалтын огыл—мыланна элым ӱшанлын арален кертмаш кӱлеш.

Партий теве мо верч тыршымашым шке долгшылан шотла: эл ончылно тыгай кугу заслуган мемнан армий ден флот кызытсе условийыште шке ончылнышт шогышо задача-влакым сайын решатлен кертышт. Тидланже у оборонительный доктрина да ушан-шотан ситалык принцип негызеш **военный реформым** ыштымашке пашам виктарен колташ кӱлеш. Военный строительство качественный показательыш виктаралтын, сандене кадровый составын профессионализмжым чыла семынат нӧлталман, кӧ шке пӱрымашыжым армий дене кылден, нунын честь кодексыштым мемнан армийын чапле традицийжылан келшен толшо кӱкшытыш нӧлталман. Партий воинский службын престижшым нӧлталшаш верч, военнослужащий-влакын да нунын ешыштын социально аралалтмашыштым пеҥгыдемдышаш верч да илыш-йӱла условийыштым саемдышаш верч тыршаш тӱҥалеш.

Правовой государство тыге ышташ кӱшта: оборона сферым пайдале вуйлатымаш лийшаш, властьын кӱшыл органже влак могырым военный ведомствым контрольышто кучыман, тидын годым государство-влак коклаште ваш-ваш ӱшаныме шотышто шумо кӱкшыт негызеш тиде ведомствын пашаже лийме семын эн чот почмо лийшаш.

КПСС промышленностьын оборонный отраслыже-влакын конверсийышт шотышто программым поддерживатла, тидын годым тушто погынышо потенциалым гражданский производствышто кучылтшашлан аралыман да шукемден толман, вооруженный вийлан лукмо техникын качествыжым начаремдыман огыл.

Эл кӧргысӧ безопасность. Государственный границым аралымаш, вес элласе разведкылан ваштареш шогымаш, совет конституционный стройым да граждан-влакын праваштым аралымаш—чыла тидыже сложный да южгунамже лӱдыкшӧ миссийым шуктен шогышо пограничный да внутренний войска верч эреак тыршаш мыланна кӱшта. Кызытсе условийыште общественный порядкым кучен шогымо, илышыште кӱлшӧ институт лийын кодын, внутренний паша да государственный безопасность орган-влак закон дене келшышын, тудым пудыртыде пашам ыштышаш да властьын представительный органже-влакын контрольыштышт лийшаш улыт.

Правовой государство да шкенжым шке виктарыше общество. Партий теве мом шотыш налеш: правовой государствым формироватлымаш—кужун шуйнышо процесс, тиде жапыште государственный орган-влакын келшен толшо структурышт, закон-влакын тичмаш системышт ышталтыт. Общество демократийым тӱкымӧ да озалан шотлалтше еҥын кузе шонен, туге ыштылмашкыже пӧртылаш тӧчымӧ ваштареш виктаралтше гарантийлан шотлалтше традиций дене пойдаралтеш. Правовой государствын ышталт толмаштыже политический культурым виянгдымаш кугу рольым шукта.

Чыла общественный процесс мыняр утларак экономический да правовой йӧн дене регулироватлалт толеш, социализм ден демократийын принципышт тунар ӱшанлынрак илышыш пуртымо лийыт, вараже государство могырым вийым кучылтын ыштыктыме кӱлешлык эркынэркын шагалем толаш тӱҥалеш. Шкем шке виктарыше обществым формироватлымаш калыкын куатле творческий потенциалжым почаш йӧным пуа.

СССР-ын у Конституцийже нерген. Мемнан обществым чотак уэмдымаш совет государствын у Тӱҥ Законжым ыштыме нерген йодышым нӧлталын. У Конститу-

ваштaлтышым тушто ончыкташ, национальный прогрессын да наций-влак коклаce отношенийын чыла проблемышт шотышто у подходым шыҥдараш йӧным пуа ыле. Раш палемдыме функций-влакым Союзын веденийышкыже шке кумылын пуымо годым союзный республика-влакын суверенный государство улмо положенийышт пеҥгыдемаш тӱҥалеш, тудо конституционный гарантийым налеш.

Республика-влакын экономический самостоятельностьышт деч посна нунын чын суверенитетышт лийын ок керт. Туге гынат кызытсе экономика макроуровеньыште пашам ыштыше центр деч посна илен ок керт. Центрын шкенжын посна интересше, федерацийыш пурышо республика ден калык-влакын эн тӱҥ интересышт деч ойыртемалтше интересше уке.

Тидын годым Союзын да республика-влакын компетенцийыштым, тышкак планирований, бюджетым формироватлыме шотышто, налоговый ден кредитный паша, ценообразований шотышто компетенций пура, раш ойырен ончыкташ кӱлеш. Чыла республика ден регионласе предприятий-влак коклаште договор негызеш викак кучымо кыл, кызыт формироватлалт шогышо общесоюзный рынке интеграционный процессын, мемнан федерацийым уэмдыме да пеҥгыдемдыме пашан экономический негызышт лийшаш улыт.

Республика-влакын центр дене отношенийышт да республика-влак коклаce отношений нунын кокла гыч кажныжын ойыртемжым—географический положенийым, государственностьым виянгдыме, формироватлыме исторический корным, элысе производительный вийым вераҥгдымаште шуктен шогымо рольым, экономикын характержым да уровеньжым, тушто илыше калык-влакын психологический койыш-шоктышыштым да йӱлаштым—шотыш налшаш улыт.

Автономный образований-влакым виянгдымаш. Совет федеративный государствым саемдымаш автономный республика, автономный область да автономный округ-влакын суверенитетыштым пеҥгыдемдаш, праваштым кумдаҥдаш, экономический, социальный да культурный илышын кугу йодышыжо-влакым шке вуя решатлыме йӧныштым кугемдаш кӱшта. Партий тидлан вниманийым эреак ойыраш тӱҥалеш.

Наций-влакын правашт да личностьын праваже. Миграционный процесс каен шогымылан да тылеч ончычсо жапыште деформаций лиймылан кӧра южо калыклан шке исторический родиныште шке сыным йомдарен кертме лӱдыкшӧ шочын. Сандене шочмо йылмым, культурно-этнический ойыртемым да национальный духовный поянлыкым, илыш укладын ойыртемжым, кажне республикын демографический структурыжым аралыме шотышто мерым ышташ негыз уло.

Тидын годымак тыгай мера-влак республикыште илыше моло национальностян граждан-влакын интересышт да правашт кӱшеш ышталтшаш огытыл. Расизм, шовинизм, национализм социализмын принципше да элын законжо денат, тӱнямбалсе норма денат келшен огыт керт. Ик калыкат—тудо кеч-мыняр шагал еҥан гынат—шке культурыжым, йылмыжым, шуко курым годым виян толшо, чылан деч ойыртемалтше сынжым да характержым йомдарышаш огыл. Ме теве мо верч шогена: ик верыште чумырген илыше национальный группа-влаклан шке общественный, образовательный, религиозный да моло тӱрлӧ ассоциаций-влакым ышташ, культурный ден информационный орган, школ, культовый сооружений-влакым кучаш йӧным пуыман.

Шагал еҥан калык-влак верч, ойыртемалтше шке йӱла почеш нунын илышашышт да виянгшашышт верч общегосударственный кӱкшытыштӧ поснак чот тыршаш кӱлеш.

КПСС шочмо йылмым эрык дене кучылташ, национально-государственный автономий кундемыште тиде йылмым государственный йылмылан увертараш чыла калык-влакын тичмаш негызан правашт верч шога. Руш йылме общегосударственный йодмашым шуктен шогаш, тидын шотыштак Совет Союзын внешнеполитический пашаштыже шуктен шогаш, йӧным пуа, наций-влак коклаште кылым кучымо йӧн лийын шога. Элын пӱтынь территорийыштыже руш йылмылан официальный йылме статусым пуаш келшен толеш.

Интернационализмлан ӱшанле улшо коммунист-влаклан элысе чыла калык-влакын интересышт ик семынак шерге улыт. Чыла национальностян еҥ-влакым ушен шогышо партийын положенийже наций-влак коклаce ӱчашымаш ден конфликтым тӧрлен шогымаште тиде политический потенциалым кучылташ йӧным пуа да кӱшта. Ме тыгак действоватлаш шонена.

VI. Айдеме тукымын тыныслын виянгмашкыже

У мышлений, у внешний политика. Перестройкым тӱҥалын да тидлан кӧра тӱнямбалсе пӱтынь ситуацийыште кугу ваштaлтышлан тӱҥалтышым ыштен, уэммашлан кӧра мемнан эл гай державын могай лийшашыжым па-

Тӱнямбалне пашам пырля ыштыме у качество дек. Калык-влакын пӱрымашышт (тидын годым нунын илыме государство-влак тӱрыснек суверенный лийшаш улыт) таче нигунамсе деч чот ваш-ваш кылдалт шога. Тидыже нам лийдыме требованийым шында. Айдеме тукым ончылно шогышо глобальный проблема-влакым решатлымаште тӱнямбалсе пӱтынь сообществын вийжым иктыш ушымаш тиде политикыште тӱҥ верыш шындалтшаш.

Государство-влакын иктыш ушымо вийышт дене гына шужен илымым, кӱчызылыкым, кумдан шарлыше инфекцийым, наркоманийым, тӱнямбалсе терроризмым сеҥаш, тӱнян тӱрлӧ ужашыштыже кризисный диспропорций виян толмым чарен шогалташ лиеш. Пырля ушымо вий дене гына экологический катастрофым кораҥдаш лиеш. Катастрофын лишеммыже чыла континентыште кызытак шижалтеш. Научно-технический сеҥымашым ваш-ваш пуэн шогымаште чаракым кораҥдымаш да тӱнямбалсе озанлыкым чынжымак тӱнямбалсе озанлыкыш савырымаш гына цивилизацийлан тыныслын виянгаш материальный негызым ыштат. У эпохысо тыгай цельыш каен шогышашлан тӱнямбалне пашам пырля ыштымым принципиально вес тӱрлӧ кӱкшытыш нӧлталман. Тыште ООН-ын рольжо нимо дене алмашташ лийдыме. Ме тыгак локальный, континентальный, региональный, тӱнямбалсе кугытан чыла прогрессивный организаций дене кылым кучышаш верч шогена.

Тӱнямбалсе сообществын илен кертме йӧнжӧ—шуко вариант дене вияҥ толмаште, тудын национальный, духовный, социальный, политический, географический, культурный шот гыч ончымаште шуко тӱсан лиймаштыже. Ме пеҥгыдын ӱшанена: пӱтынь цивилизацийын вияҥ толмаштыже социализм идей у куатым налеш да эре утларак кугу влиянийым ышташ тӱҥалеш. Эрвел Европышто лийше драматический событий-влак (нуно тӱрлӧ элыште ойыртемалтше сынан улыт гынат) йӧрдымӧ опытым йӧсын, неле кучедалмаште сеҥен кайымым ончыктат. Тиде опыт «йӱштӧ сар» каен шогымо моткоч неле условийыште социализм верч кучедалме годым шочын, адакше тыгодым национальный фактор кӱлеш семын шотыш налалтын огыл.

Эрвел Европысо государствылаште лийше ваштaлтыш тусо калык-влак дене келшен илыме отношенийнам ок молемде. КПСС тыге шотла: СССР-ысе перестройка семынак, тушто тӱҥалме реформа-влак ваш-ваш пайдале кылым шке кумылын кучен шогаш утларак естественный да пеҥгыде негызым ыштат.

КПСС коммунистический да пашазе, социалистический да социал-демократический, либеральный да национально-демократический партий-влак дене, тыныслык, демократий да социальный прогресс позицийыште шогышо чыла организаций да движений дене **пашам пырля ышташ ямде.**

Перестройка социалистический движенийын исторически шелалт шогымыжым сеҥаш, кызытсе негызеш тиде движенийлан тӱнямбалсе движений семын у куатым пуаш корным почын. У тӱня да социальный прогресс дек кайыме корным кычалмаште шола вий-влакым иктыш ушен кертме йӧн палдырнаш тӱҥалын. КПСС тидым саламла.

VII. Партийым уэмдымашке

Партий шкеже тӱҥ гычак пужен ышталтеш гын, тудо авангардный позицийым арален коден кертеш, тиде тура савыртышыште шкенжын тӱҥалме да калыкын поддержатлыме пашам умбакыже шуен кертеш.

Авторитарный режим партийлан, обществыште тудын шуктен шогымо рольлан да паша йӧнлан пеш кугу энгекым ыштен. Чынжым гын властьын партийно-государственный структурыжо ышталтын. Партий кӧргысӧ илышыште первичный организаций ден вуйлатыше орган-влак коклаште кыл кучымаш йӧрдымӧ формым налын, коммунист-влак партийный политикым формироватлыме деч кораҥдалтыныт, кӱшнӧ шогышо партийный комитет-влакын пашаштлан влиянийым шагал ыштеныт. Утыждене централизоватлымаш, эрыкан шонымашым темдалмаш, репрессий кугу энгекым конденыт. Идейно да нравственно локтылалтме факт-влак партийын чапшылан моткоч кугу зияным ыштеныт.

Туге гынат кумда партийный массыште ленинский идеаллан ӱшанле улмо, шкалан пайдам налаш шоныде пашам ыштыме, калыклан служитлымаште шке вий-куатым чаманыдыме кумыл аралалт кодын. КПСС-ште кеч-кунамат илыше вий-влак лийыныт да пашам ыштеныт, лач санденак партий сталинщинын да ик верыште тошкыштмын инерцийыштым сеҥен кертын, революционный савыртышан пашам вуйлатен каен да, тыгеракын, авангардный рольым шуктен кертмыжым угыч ончыктен.

Мемнан ончылно шогалше задача-влакын кугу да у сынан улмышт тыгай йодышым пӱсын шынден: обществыште КПСС-ын положенийжым принципиально ваштaлтыман, чылажымат эн чын ыштем манын, ойлымо деч, по-

(Мучашыже 3-шо стр.).

ГУМАННЫЙ, ДЕМОКРАТИЧЕСКИЙ СОЦИАЛИЗМЫШ

(Мучаш. Тӱҥалтышыже 1—2 стр.).

литический монополизм деч кораҥман. Адакше обществыште вашталтыш писын лийын шогымылан кӧра партийыште вашталтышым юватылде ышташ кӱлеш, уке гын партий политический илыш деч ӧрдыжкӧ шыгыремден луктал кертеш. Тиде ситуацийым партийный масса пеш пӱсын шижын да умылен шога: **партийым реформироватлыме, тудым келгын пужен ыштыме нерген** йодыш эре утларак виян шындалтеш.

Совет Союзысо Коммунистический партий — шкенжым шке виктарыше общественно-политический организаций икгай шонымашан еҥ — коммунист-влакын шке кумылын чумыргымо ушемышт. Мемнан шонымаште, уэмдыме КПСС социалистический корнышто шогышо, пашазе класын, чыла шемерын интересыштым ончыктышо. У реальностьым научно лончылымо негызеш шкенжын политикыжым чоҥышо, пӱтынь общественный шонымашым да XX курымысо исторический опытым шотыш налме негызеш Марксын, Энгельсын, Ленинын наследийыштым творчески виянгдыше партий лийшаш.

Шкенжын теорийыштыже да практикыштыже КПСС Совет Союзысо чыла калык-влакын демократический ден гуманистический традицийыштлан эҥерта. Национальный ден интернациональныйым ойыраш лийдымын иктыш ушен шоген, партий шовинизмым, национализмым да расизмым, реакционный идеологийын да пычкемыш койышын моло семын кеч-кузе палдырнымыштым чытен кертдымын онча. Партий тудын идейно-политический ден организационный негызшым йӧрдымылан шотлышо, антисоциалистический, националистический, антисоветский организацийлаште да пашаште участвоватлыше-влак деч шке радамжым эрыктен шога.

Уэм шогышо обществыште КПСС-ын верже да рольжо. КПСС шке политикыжым шуктен шогаш да демократический процессын рамкыштыже вуйлатыше партий улмо положенийым арален кодышаш верч кучедалаш тӱҥалеш. Тидланже тудо, центрыште, республикылаште, верлаште вуйлатыше орган-влакым формироватлышашлан калыкын мандатшым налаш манын, сайлымаште избиратель-влакын йӱкыштым шукырак налаш тыршаш тӱҥалеш.

Моло общественно-политический организаций ден массовый движений-влак семынак, КПСС государственный ден общественный пашам виктарымаште участвоватла, калык депутат-влакын Советышкышт да моло государственный органлашке шкенжын представительже-влакым ойыра. Партий государственный властный полномочийым шке ӱмбакше ок нал. Тудын рольжо — утларак сай йӧн дене пайдаланаш да шкенжын ойыртемалтше положенийжым СССР Конституцийыште пеҥгыдемдаш тыршыде, коммунист-влак гоч пашам ыштыше, демократически признатлыме политический лидер лияш. Тидлан кӧра партий законодательный инициативым ончыктымо шот дене теве мом ышташ кӱлешлан шотла: элын Тӱҥ Законжын 6-шо статьяж шотышто ойым СССР Калык депутат-влакын съездышкышт пуыман.

Марксизмын-ленинизмын принципшылан эҥертен, КПСС калык коклаште идейно-политический пашам эртара, тидын годым шкенжын политикыжым да программный цельжым умылтара, социализмын гуманистический идеалжым шара, перестройкын задачыжым шуктышаш верч агитироватла.

Тудлан келшен толдымо обязанность деч утаралт шоген, КПСС теорийым, паша программым шымлен ямдылымылан, организаторский ден воспитательный пашалан, партийный кадровый политикым шуктен толмылан, обществым революционно уэмдыме корнышто обществым чак чумырымо задачым решатлымылан вийым утларак ойыраш йӧным налеш. Тыште — партийын авангардный рольжын тӱҥ шонымашыже. СССР Конституцийын рамкыштыже пашам ыштыше чыла общественно-политический организаций дене партийын у отношенийжат — диалогым да дискуссийым эртарен шогымо, партнер семын пашам пырля ыштыме отношений — тышкак виктаралташ тӱҥалеш.

Профсоюз-влакым партий шке вуя пашам ыштыше общественный организацийлан шотла, шемер-влакын интересышт лӱмеш, нунын паша да социально-экономический праваштым аралышаш верч талын пашам ышташ тиде организацийын тыршымашым поддерживатла.

КПСС **комсомол** дене шке отношенийжым идейный единство негызеш, йолташ семын пашам пырля ыштыме да кылым чак кучымо негызеш чога, шкенжын политикыжым шымлен рашемдымаште да шуктен толмаште комсомолын викак участвоватлымашыж верч шога.

Партий элыште **гласностьым** шыгдарыме шотышто инициатор лийын. Гласность общественный шонымашым формироватлыме естественный средаш савырныже ма-шын, политикылан калыкын викак влиянийым ыштыме да государство ден обществын чыла пашаштышт граждан-влакын участвоватлыме куатле йӧн лийже, перестро[illegible] фактор лийже манын, партий ончыкыжат чылажымат ышташ тӱҥалеш. Обществын илышыштыже да эн ончычак гласностьым шуктен толмаште массовый информаций средство-влакын кӱлешан рольыштым шотыш налын, партий нунын пашаштлан чыла семынат полшаш, нунылан демократический негызеш шкенжын идейный влиянийжым ыштен шогаш тӱҥалеш. КПСС дезинформаций ваштареш, массовый информаций средство-влакым личный да групповой эгоистический интерес дене, наций-влак коклаште келшыдымашым лукшашлан, гуманный, демократический социализм дене келшен толдымо идейым шаркалышашлан кучылтмо ваштареш кучедалаш тӱҥалеш.

Обществыште партийын у рольжым ме тыге умылена. Тидыже чылажат ончылгоҥак раш улмым ок ончыкто. Реформын кумдаҥ толмыжо шуко конкретный йодышлан вашмутым рашемдаш йӧным пуа.

Партийым демократизироватлымаш. Обществыште партийын положенийже вашталтмым шотыш налын, у условийыште тудо шкенжын рольжым пайдалын шуктен кертше манын, мом ыштыман, КПСС-ын структурыжым да партийный пашан характержым кузе вашталтыман?

Партийым моткоч келгын демократизироватлаш кӱлеш, партийный массын властьше партийын негызше лийшаш.

Тиде шот гыч ончалын, демократический централизм принципым у семын аклыман, тиде принцип нерген тугай умылтарымаш деч кораҥман, кудыжо казарменный иерархический дисциплиным шыҥдарышашлан тиде принципым кучылташ йӧным ыштен. Тидын деч посна партийын политикыштыже да пашаштыже шуктен шогымо рольышт дене коммунист-влакын келшыдымыштым пытараш ок лий, нунын кокла гыч кажныжлан шке лӱмнер дене кугешныме да шӱм-чон эрыкым шижын шогымо кумылым пӧртылташ ок лий.

КПСС-лан партий кӧргыштӧ дискуссийым эртарымаште да пунчалым лукмо процедурышто чын демократизм кӱлеш, партийыште чынжымак йолташ семын илыме шӱлыш кӱлеш. Партийын чыла органжын пашаштыже коллегиальностьым шыҥдараш, тӱрлӧ шонымашым луктын ойлаш, эрык дене критиковатлаш, шуко тӱрлӧ подход ден платформым темлаш, посна случайлаште референдумым эртараш гарантийым, шке шонымашым аралаш изирак ужашын (меньшинствон) праважым (тидын годым шукырак йӱк дене лукмо пунчал-влак обязательно шукталтшаш улыт) Уставыште пеҥгыдемдаш кӱлеш.

Демократический централизм принципым уэмдымаш партийный радамын демократический единствыжлан йӧным ышташ полшышаш. А тыгай единство кӧргӧ организацияи да дисциплинан фракций-влак лийын кертме деч утарышаш.

Партийный массын рольжым кугемдымаш партийын негызшылан шотлалтше **первичный организаций-влакын** правашткым кумдаҥдаш кӱшта. Текущий моментын задачыжым да конкретный условийым шотыш налме негызеш шкеныштын структурышт, паша программышт да формышт дене, погынымашым, политический акцийым эртарыме жап да радам дене кылдалтше йодыш-влакым кугу ответственность дене решатлаш нунын йӧнышт лийшаш, тугай правил да процедур почеш пашам ышташ йӧнышт лийшаш, могайже кӱшыл партийный орган, конференций да съезд-влакын пашаштлан да пунчалыштлан реальный влиянийым ыштен шогаш нине организацийлан полша.

Коммунист-влак партийный строительствын эн тӱҥ йодышлаж шотышто первичный партийный организаций-влакын самостоятельностьыштым кугемдаш кӱлмӧ нерген тичмаш негыз дене ойлат. Партийыш пуртымым йӧршешлан пеҥгыдемдаш правам нине организаций-влаклан пуаш, кандидатский стаж деч кораҥаш темлалтеш. Нине да моло йодыш-влакым коммунист-влакын кумдан участвоватлымышт дене каҥашыман, КПСС-ын у Уставшым ямдылыме годым шотыш налман.

Территориально-производственный принципын кӱлешлыкшым, вес семынже, производственный да моло коллективлаште партийный организаций-влакым арален кодаш кӱлмым, пеҥгыдемден, партий тыге каласа: коммунист-влак нине коллектив-влакын пашаштышт, общественный организаций да самоуправлений орган-влакын пашаштышт чулымлыкым ончыктен шогышаш улыт.

Партийын негызшым пеҥгыдемдыме дене келшышын, тудын **районный звеножын** кӱлешан рольжо у семын почылтеш. Тиде звено первичный парторганизаций-влакын пашаштышт нунылан викак полшен шогышо вийлан шотлалтеш, еҥ-влак дек — коммунист ден беспартийный-влак дек — эн лишке шога. КПСС член-влак да тиде звено коклаште пеҥгыде кылым кучымо системым ыштен ямдылаш кӱлеш.

Конференций ден съездлашке **делегат-влакым** чыла коммунистын викак участвоватлымышт дене альтернативный негызеш сайлыман. Партийный комитет-влакын **икымше секретарьыштым** погынымашлаште, конференцийлаште да съездлаште альтернативный негызеш сайлаш темлыме ойым поддержатлаш келшен толеш. Ты годым тидым шотыш налман: сайлыме тыгай радам нуным келшен толшо партийный коллегий-влак деч кӱшкӧ огеш шынде, контроль да критика деч ӧрдыжеш огеш кодо.

Съезд деч ончычсо дискуссий эртыме годым сайлыме чыла партийный орган-влакын рольыштым, праваштым кумдаҥдыме да функцийыштын содержанийжым пойдарыме нерген йодышым каҥашаш кӱлеш. Тугай радам деч кораҥаш кӱлеш, могайже дене пайдаланыме годым сайлыме орган-влакым утларакше должностной принцип почеш формироватлыме. Тыге каласымыже КПСС Центральный Комитетланат келшен толеш. Тыште ик критерий гына лийын кертеш, тиде — коммунистын политический да айдеме семын ончыктымо качествыже, тудын пашам палымыже.

Союзный республикыласе коммунистический партий-влак нерген. Совет федерацийым вашталтен толмо условийыште союзный республикыласе компартий-влакын самостоятельностьышт нерген йодышым чын решатлымаш поснак кугу политический значенийым налеш. КПСС-ын рӱдӧ органже-влак могырым нуным ончычсо семын кырча-марча йодыш дене вуйлатен шогымаш келшен ок тол. КПСС-ын Программыжым да Уставшым шуктен шогышыла, республиканский компартий-влакын шке программный документыштым ямдылаш, организационный, кадровый да финансовый йодышым шке вуя решатлаш, издательский пашам шукташ йӧнышт лийшаш; пӱтынь партийын илышыж дене кылдалтше принципиальный йодышлам решатлымаште викак участвоватлаш правашт лийшаш. Сандене союзный республикыласе компартий ЦК вуйлатыше-влак Устав почешак КПСС ЦК-н вуйлатыше органжын члене лийшаш улыт. Партийын рӱдӧ вуйлатыше органже-влакын пунчалышт дене келшыдыме годым йодышым КПСС ЦК-н Пленумышкыжо каҥашаш лукташ требоватлаш республикыласе компартий-влакын ЦК-штлан правам пуаш лиеш ыле.

Краевой, областной да окружной партийный комитет-влакын праваштым кумдаҥдаш кӱлеш. Чыла уровеньысе партийный орган-влак, первичный партийный организаций ден коммунист-влакын интересыштым шотыш налын, шке пашаштым виктарен колтышаш улыт.

Мемнан интернациональный партийыштына демократический негызым кумдан виянгдымаш КПСС-ын шке кумылын идейно-политически да организационно чак чумырген шогымыжым пеҥгыдемдаш полшаш, тудлан шуко национальностян обществыште чыла вийым иктыш ушен шогышо политический вийын рольжым шукташыже эн кумда йӧным ышташ тӱҥалеш.

КПСС-ын Центральный Комитетше нерген. КПСС-ын у рольжо коллективный руководствын органже семын, тудын ЦК-ж ончылно у требованийым шында. ЦК партийын теоретический ден политический потенциалжым иктыш чумырген шогышаш. ЦК-н вуйлатыше органлашкыже сайлыме йолташ-влак веле огыл, тыгак тудын пашазе, кресаньык, интеллигент-влакым представлятлыше моло членже кокла гыч икмыняр ужашыже лачшымак Центральный Комитетыште, тудын комиссийлаштыже постоянный негызеш, келшен толшо пашадарым партийный средство гыч налын шоген, икмыняр жап пашам ыштен онча гын, сай лиеш ыле.

Партийын съездыштыже КПСС-ын Председательжым да тудын заместительже-влакым сайлаш темлалтеш. Центральный Комитетын заседанийже-влак кокласе жапыште политический ден организационный йодыш-влакым решатлышашлан ЦК-н Пленумыштыжо Президиумым сайлаш.

Центральный Комитетын пашажым постоянный негызеш организоватлышашлан ЦК-н членже-влак кокла гыч комиссий-влакым ышташ келшен толеш, тушто авторитетан моло коммунист-влак участвоватлен кертыт. Нине комиссий-влакым КПСС ЦК-н секретарьже-влак вуйлатен кертыт ыле, нуныштым ЦК-н Пленумышто сайлаш тӱҥалыт, нине комиссий-влак Председательын да тудын заместительже-влакын вуйлатымышт почеш пашам ыштен кертыт ыле.

КПСС-ын съездше-влак кокласе жапыште общепартийный конференций-влакым кӱрылтыш деч посна эртарен шогымым палемдаш кӱлешлан шотлаш, тыгай конференцийлан вуйлатыше орган-влакын составыштым уэш сайлаш правам пуаш лиеш.

Партийым демократизироватлымаш вуйлатыше чыла орган-влакын составыштым эреак вашталтен шогаш темла.

КПСС-ын съездше партийын рӱдӧ контрольно-ревизионный органжым сайла.

РСФСР-ысе коммунист-влак, общественность республикысе партийный организаций-влакын пашаштым утларак чак виктарен шогаш да келшен толшо вуйлатыше органым ышташ кӱлмӧ верч шогымышт нерген ойым активнын луктын каласат. КПСС-ын тичмашлыкшым да чак чумырген шогымыжым арален кодымаште Российский Федерацийысе партийный организаций-влакын кӱлешан рольым шуктен шогымыштым шотыш налын, тиде йодышым РСФСР-ыште первичный партийный организаций, городской, районный, окружной, областной да краевой партконференцийлаште каҥашымашке лукташ, нуным КПСС-ын XXVIII съездше деч ончыч республиканский партконференцийыште чыла могырым ончен лекташ келшен толеш.

Партийный аппарат нерген. Партийлан аппарат кӱлеш, да партий тудын структурыжым саемден толаш, компетентностьшым нӧлташ, бюрократический койыш палдырнымым пытарен толаш тӱҥалеш. Аппаратыште пашам ышташ ямдылен шуктымо, образованный, шотан партиец-влакым ушаш йӧным пуышо условийым ышташ кӱлеш. Аппарат шкенжын кутыштшо шот дене утларак келшен толшо да сайлыме орган-влаклан тӱрыснек подчинятлалтше лийшаш.

Массовый информацийын партийный органже-влак нерген. КПСС шкенжын информаций органже-влакым центрыштат, верлаштат шкенжын политикыжым да идеологийжым илышыш пуртен толмо, организаторский ден идейно-воспитательный пашам шуктен толмо кӱлешан йӧн семын акла, нунын пашаштым виктарен шога.

Тыге ышташ келшен толеш: партийный издаиий-влакын тӱҥ редакторыштым партийный комитет-влакын пленумыштышт пеҥгыдемдаш; массовый информацийын рӱдӧ партийный средствыже-влакын тӱҥ редакторыштым да моло вуйлатышыштым КПСС ЦК-н Президиумыштыжо пеҥгыдемдаш; партийын рӱдӧ органже семын «Правда» газетын тӱҥ редакторжым КПСС ЦК-н Пленумыштыжо пеҥгыдемдаш.

КПСС-ын бюджетше нерген. КПСС-ын, тудын организацийже ден партийный комитетше-влакын пӱтынь пашашт ончыкыжат партийын доходшо кӱшеш гына погынышо окса да материальный ресурс негызеш ыштатлалтшаш. Партийын собственностьшо уло да тудым кучылтеш. Окса погынымо да тудым кучылтмо нерген чылан пален шогышаш улыт. Партийный средствам кучылтмо йодыш шотышто партийный организаций-влакын самостоятельностьыштым кумдаҥдаш кӱлеш, тыгодым тиде шотыш налалтшаш: союзный республикыласе компартий, краевой ден областной партийный организаций-влак шке бюджетыштым шке шонымо семын кучылтыт, шкеж шке финансироватлымашке куснаш йӧным пуышо доходым шукемдышаш верч тыршат, структурно-штатный ден финансовый йодышым решатлат, первичный организаций-влакын пашаштым финансироватлаш роскотым палемдат. Чыла уровеньыште — первичный парторганизаций деч тӱҥалын, КПСС-ын Центральный Комитетше марте — партийный бюджетысе оксам кучылтмым пайдале да гласный контрольыш налаш кӱлеш.

* * *

Кызыт илышын тугай формыжо-влаклан негыз ямдылалтеш, могайышт, очыни, ятыр ийлан ончыко обществын тӱсшым рашемден кертыт. Тидым умылен, КПСС ЦК XXVIII съезд дек тыгай идей-влак дене лишемеш.

Тыште ончыктымо шонымаш да пуымо ак-влак печатьын страницылаштыже, коммунист-влакын выступленийлаштышт, партийный погынымаш-влакын резолюцийыштышт, КПСС ЦК-ш колтымо письмалаште тыгела але вес семын ончыкталтыныт. КПСС-ын XIX Всесоюзный конференцийже, КПСС ЦК-н Пленумжо-влак, СССР Калык депутат-влакын икымше ден кокымшо съездышт, СССР Верховный Советын сессийже-влак, пашазе ден кресаньык-влак, интеллигенцийын тӱрлӧ ужашыжын представительже-влак, молодежь, ветеран-влак дене вашлиймаш-влак шонкалаш да выводым ышташ поян материалым пуэныт.

КПСС ЦК тыге шотла: съезд деч ончычсо дискуссийыште коммунист-влак платформышто ончыктымо проблемыла дене шке позицийыштым рашемдат, тиде дискуссийже партийный пашам уэмдаш кумыландыше вийым пуа.

Ме каҥашымашке ушнаш беспартийный-влакым, перестройка условийыште партийын рольжым айда-лийже огыл аклыше чыла еҥым ӱжына. Луктын каласыме замечаний да темлыме ой дене пырляк альтернативный проект-влакымат ончен лекташ ямде улына. Партийын да калыкын коллективный уш-акылышт — перестройкылан вияҥашыже куатле двигатель.

Совет Союзысо Коммунистический партийын Центральный Комитетше

...кий организаций дене партийын у отношенийже — диалогым да дискуссийым эртарен шогымо, партнер семын пашам пырля ыштыме отношений — тышкак виктаралташ тӱҥалеш.

Профсоюз-влакым партий шке вуя пашам ыштыше общественный организацийлан шотла, шемер-влакын интересшым арален, нунын паша да социально-экономический решлык... правашты... организацийын тыршымыжым поддерживатла.

КПСС **комсомол** дене шке отношенийжым идейный единство негызеш, йолташ семын пашам пырля ыштыме да кылым чак кучымо негызеш чоҥа, шкенжын политикыжым шымлен решемдымаште да шуктен толмаште комсомолын викак участвоватлышашыж верч шога.

Партий элыште **гласностьым** шыҥдарыме шотышто инициатор лийын. Гласность общественный шонымашым формироватлыме естественный средаш савырныже маныл, политикылан калыкын викак влиянийым ыштыме да государство ден обществын чыла пашаштыш гражданвлакын участвоватлыме куатле йӧн лийже, перестройкым мӧҥгеш савырал кертдымым ыштыме да писемдыме фактор лийже манын, партий ончыкыжат чылажымат ...

...ямдылыме годым шотыш налман.

Территориально-производственный принципын кӱлешлыкшым, вес семынже, производственный да моло коллективлаште партийный организаций-влакым арален кодаш кӱлмым, пеҥгыдемден, партий тыге каласа: коммунист-влак нине коллектив-влакын пашаштыш, общественный организаций да самоуправлений орган-влакын пашаштышт чулымлыкым ончыктен шогышаш улыт.

Партийын негызшым пеҥгыдемдыме дене келшышын, тудын **районный звеножын** кӱлешан рольжо у семын почылтеш. Тиде звено первичный парторганизаций-влакын пашаштышт нунылан викак полшен шогышо вийлан шотлалтеш, ен-влак дек — коммунист ден беспартийный-влак дек — эн лишке шога. КПСС член-влак да тиде звено коклаште пеҥгыде кылым кучымо системым ыштен ямдылаш кӱлеш.

Конференций ден съездлашке **делегат-влакым** чыла коммунистын викак участвоватлымышт дене альтернативный негызеш сайлыман. Партийный комитет-влакын **икымше секретарьыштым** погынымашлаште, конференцийлаште да съездлаште альтернативный негызеш сайлаш...

...комиссий-влакым КПСС ЦК-н секретарьже-влак вуйлатен кертыт ыле, нунылтым ЦК-н Пленумышто сайлаш тӱҥалыт, нине комиссий-влак Председательын да тудын заместительже-влакын вуйлатымышт почеш пашам ыштен кертыт ыле.

КПСС-ын съездше-влак коклаште жапыште общепартийный конференций-влакым кӱрылтыш деч посна эртарен шогымым палемдаш кӱлешлан шотлаш. тыгай конференцийлан вуйлатыше орган-влакын составыштым уэш сайлаш правам пуаш лиеш.

Партийым демократизироватлымаш вуйлатыше чыла орган-влакын составыштым эреак вашталтен шогаш темла.

КПСС-ын съездше партийын рӱдӧ контрольно-ревизионный органжым сайла.

РСФСР-ысе коммунист-влак, общественность республи...

...кресаньык-влак, интеллигенцийын тӱрлӧ ... представительже-влак, молодежь, ветеран-влак дене вашлиймаш-влак шонкалаш да выводым ышташ поян материалым пуэныт.

КПСС ЦК тыге шотла: съезд деч ончычсо дискуссийыште коммунист-влак платформышто ончыктымо проблема дене шке позицийыштым рашемдат. Тиде дискуссийже партийный пашам уэмдаш кумылангдыше вийым пуа.

Ме каҥашымашке ушнаш беспартийный-влакым, перестройка условийыште партийын рольжым айда-лийже огыл аклыше чыла еҥым ӱжына. Луктын каласыме замечаний да темлыме ой дене пырляк альтернативный проект-влакымат ончен лекташ ямде улына. Партийын да калыкын коллективный уш-акылышт — перестройкылан виянгашыже куатле двигатель.

Совет Союзысо Коммунистический партийын Центральный Комитетше

СССР ВЕРХОВНЫЙ СОВЕТ ПРЕЗИДИУМЫН ЗАСЕДАНИЙЖЕ

12 февральыште Кремльыште СССР Верховный Совет Председатель М. С. Горбачевын председательствоватлымыж почеш СССР Верховный Совет Президиумын заседанийже лийын.

Политический реформым келгемдыме, тиде процессыште партийын, Совет, общественный организаций-влакын верышт да рольышт нерген йодыш шотышто обществыште каен шогышо ӱчашымашым шотыш налын, СССР Верховный Совет Президиум СССР Конституцийыш политический система, собственность, Совет государствым пеҥгыдемдыме йодышла дене икмыняр вашталтышым, ешартышым пурташ кӱлмӧ нерген ойыш толын. Верховный Совет Президиум мемнан элыште демократический президентский властьым учредитлышаш верч улмыжым ик ой дене ончыктен. Нине йодышым ончышашлан лишыл жапыште СССР Калык депутат-влакын внеочередной съездыштым погаш палемдалтеш.

Ты шотышто ой СССР Верховный Советлан ончашыже лукталтеш.

Заседанийыште СССР Верховный Советын кумшо сессийжым ямдылыме да эртарыме дене кылдалтше йодышым ончымо. тиде сессийже тений 14 февральыште почылтеш.

Верховный Советын Национальность Советшын Председательже Р. Н. Нишановын увертарымыжым каҥашымек да национальный политика сферыште законодательствым уэмдыме пашан моткоч кӱлешан улмыжым шотыш налын, СССР Верховный Совет Президиум ятыр законопроектым — ССР Союз ден союзный республика-влак коклаште полномочийым шеледыме нерген, СССР Конституцийын 72-шо статьяж дене келшышын союзный республикын ССР Союз гыч лекмыж дене кылдалтше йодышлам решатлыме радам нерген, граждан-влакын национальный тӧр праваштым шыгыремдыллмылан да ССР Союзын территорийжын единствыжым внешак пудыртымылан ответственностьым кугемдыме нерген законопроект-влакым — Верховный Советын комитетше-влаклан да палата-влакын постоянный комиссийыштлан ончаш пуэн.

СССР финанс министр В. С. Павловын да СССР внутренний паша министр В. В. Бакатинын докладышт почеш Президиум государственный налоговый инспекций-влакын правашт нерген, чрезвычайный положенийын правовой режимже нерген да общественный порядкым аралыме годым СССР МВД-н внутренний войскажын обязанностьшо да праваже нерген закон-влакын проектыштым Верховный Советлан ончашыже пуымо нерген пунчалым луктын, нине проектшым СССР правительство ончаш пуэн. Келшен толшо комитет ден комиссий-влак нине законопроект шотышто шке заключенийыштым ямдылышаш улыт.

СССР Калык депутат-влакын кокымшо съездыштын пунчалже дене келшышын, сессийыште преступность ваштареш кучедалме йодыш дене СССР Верховный Советын комитетшым, тыгак СССР-ысе государственный властьын кӱшыл органже-влакын пашам ыштыме процедурышт шотышто комиссийым да депутатский этика йодыш шотышто комиссийым сайлыман. Тиде йодыш дене Верховный Советын Союз Советшын Председательже Е. М. Примаков увертарен ойлен. Президиум нине орган-влакын составышт шотышто ойым ямдылен.

СССР Верховный Совет Председательын первый заместительже А. И. Лукьяновын увертарымыж почеш СССР Верховный Советын кумшо сессийжын пашажым организоватлыме шотышто ойым каҥашыме да тӱҥ шот дене сайлан шотлымо.

Вараже СССР Верховный Совет Президиум Эстонский ССР Верховный Советын «1940 ийыште Эстонийыште лийше событийлан историко-правовой акым пуымо нерген» пунчалже да Литовский ССР Верховный Советын «1939 ийысе советско-германский договор-влак да Литвалан нунын ыштыме последствийым пытарыме нерген» пунчалже нерген йодышым ончен. Нине пунчал-влак ты республика-влакын ССР Союзыш пурымышт нерген 1940 ийысе акт-влак шотышто кокыте шонымашым луктыт да акт-влакым чын огыллан шотлен увертарат. Ты йодышын кӱлешан улмыжым шотыш налын, тудым СССР Верховный Советын ик заседанийышкыже ончаш лукташ темлыме нерген пунчалым лукмо.

СССР Верховный Совет Президиумын заседанийыштыже государственный илышын тыгак икмыняр моло йодышыжым ончымо.

ОРБИТЫШТЕ УШЫМО

ТАСС-ын увертарымыже

1990 ий 13 февральыште Москвасе жап дене 9 шагатат 38 минутышто «Союз ТМ-9» пилотироватлыме кораблым «Мир» орбитальный комплекс дене ушымо.

Космонавт-влак Александр Викторенко, Александр Серебров, Анатолий Соловьев да Александр Баландин научно шымлыше комплексыште пырля ыштышаш пашам да экспериментым тӱҥалыныт.

Пырля чоҥештымашым мучашке шуктымек, Александр Викторенко ден Александр Серебров 19 февральыште «Союз ТМ-8» корабль дене Мландыш пӧртылыт.

Анатолий Соловьев ден Александр Баландинын чоҥештыме программышт вич тылзат пеле шуйнышаш, тыгодым ончычсо экспедиций-ласе космонавт-влакын тӱҥалме геофизический ден астрофизический шымлымашым, биологий да биотехнологий дене экспериментым умбакыже шуяш палемдыме.

Апрельыште «Мир» орбитальный комплекс дек «Кристалл» специализироватлыме технологический модульым ушаш палемдалтеш. Туштыжо астрофизика, геофизика да биотехнологий дене у шымлымашым эртараш кӱлшӧ аппаратурым верандыме. Модульын у технологический установкылаштыже кудымшо тӱҥ экспедицийын экипажше космический материаловедений шотышто кугу паша программым шуктышаш. Тиде пашаже кызытсе электроникыште кучылтшашлан сайрак характеристикан полупроводник материалын опытно-промышленный партийжым ыштен налшашлан шукталтеш.

Телеметрический информацийын данныйже да космонавт-влакын докладышт почеш, орбитальный комплексын бортовой системыже пашам сайын ышта. Экипаж пырля чоҥештыме программым шукташ тӱҥалын.

Вийна иктыш ушныжо

Элна кызыт куштылго огыл илыш дене ила. Лач тыгай жапыште КПСС ЦК-н февральысе Пленумжо погынен ыле.

Докладыште Михаил Сергеевич Горбачев чыла нелылык нерген нимом шылтыде да чын шонымаш дене каласен, партий кызыт ончыл радамышке политический проблемым решатлыме йодышым шында манын палемден.

Партийын городской ден районный звеножын рольжым нӧлталме нерген у семын шоналтыман, нине звено-влакын праваштым тӱҥ гычак вашталтыман, тыгай вашталтышыжым партийный орган-влакым поген чумырымо системышкат. пуртыман да сайлыме у механизмым Уставыште пеҥгыдемдыман. Тыгай шонымаш дене мый тӱрыс келшем.

Перестройка жапыште мо у лийын, тидым шотыш налын, партий шке политикыжым пойдарышаш. А проблема шагал огыл. Шуйкалаш тӱҥалына — чот почеш кодына, инициативым йомдарена.

Чыным ойлаш гын, пытартыш жапыште юватылме койышна пытен огыл. Тидыжым Карабахысе, Арменийысе, Азербайджанысе, Литвасе событий-влак пеҥгыдемдат. Тӱҥ экономический закон-влак алят уке улыт, сандене экономический реформа верыште тошкыштеш.

Мондыман огыл: чын демократийлан утыждене ойлыштмаш, осал пашалан эрыкым пуымаш, анархий нигузе келшен огыт тол. Демократий эн ончыч — пеҥгыде дисциплина да порядке. Тидыжак мыланна огеш сите. Каласыза: могай эн демократический да чот виянгше государствыште кӱртньӧ корнылам блокадыш налме але границыште ужмышудымын икте-весе ваштареш шогалме марте илен шуыт ыле? Икманаш, перестройкылан тыштат-туштат пеш кугу чарак ышталтеш.

Конешне, поро кумылан, элнам тӱзатышаш верч кучедалше ен-влак дене пашам пырля, келшен ышташ кӱлеш. Тыгодымак экстремист, калык-влак коклашке ишкым шындаш тӧчышӧ-влаклан пеҥгыде карум пуыде огешак лий.

Пеш сай: Пленумышто дискуссий эртыме годым тӱрлӧ шонымаш йоҥталтын. Но тӱҥжӧ тыште — тудын участникше-влак перестройкын, пӱтынь элын пӱрымашышт верч тургыжланен ойленыт, шке ой-каҥашыштым темленыт.

Пытартыш ийлаште партий велыш шагал огыл критика йоҥталтын да йоҥталтеш. Южыж дене келшашат лиеш. Но шотыш налман: кызыт партияк веле — чумыр вийнам иктышке ушен кертше политический вий. Теве молан тудын деч пеҥгыдылыкым утларак ужмо шуэш. Жап таче пеш шерге, тудым арам йомдарыман огыл. Чылалан пырля лийман, иктевесын вачыжым шижман да пашам ыштыман, тӱрлӧ тӱшкалан шелалтме дене партийымат, элымат тӱнчыктарена — М. С. Горбачевын тыге каласымыже шӱмчонышкак шыҥа.

М. САНДЛЕР.

1990 ий 4 март — сайлыме кече

Избиратель дене вашлийыт

Килемар районысо «Знамя» колхозышто ял калык 100-шо №-ан Кумья избирательный округ деч Марий АССР Верховный Совет калык депутатыш кандидат-влак — КПСС Марий обкомын икымше секретарьже Г. А. Посибеев да ВЛКСМ Килемар райкомын икымше секретарьже Г. А. Смирнов дене вашлийын.

Доверенный ен-влак кандидат-влакын илыш корнышт да пашашт нерген каласкаленыт. А калык депутатын мандатше верч кучедалше претендент-влак сайлымаш деч ончычсо шке программышт дене палдареныт. республикын да районын ӱмаште шумо результатышт, кызытсе задачышт нерген ойленыт, избиратель-влакын йодышыштлан вашештеныт, ятыр сугыньым налыныт.

* * *

Йошкар-Олаште, Сеҥымашын XXX идалыкше лӱмеш культура дворецыште 113-шо №-ан Ленинский национально-территориальный избирательный округ деч РСФСР калык депутатыш кандидат-влак дене вашлиймаш эртен. Нунылан избиратель-влак шуко йодышым пуэденыт, маҥмыла, калык депутат лийын кертмыштым тергеныт.

СУМКА ТИЧ УВЕР

Такыртыме лум корно дене сурт гыч суртыш илалшырак ӱдырамаш вашка. Ваче гоч сумкам сакалтен. Тиде — Арда связь отделенийын почтальонкыжо З. В. Артемьева.

Ынде латвич ий утла ок чеверласе З. А. Артемьева почта сумкаж дене. Эрдене мӧнтыштӧ мо кӱлешым сомылкален шуктымеке, Ардембал гыч корным Церкысолашке виктара. Тушеч газет ден журналлам, моло корреспонденцийым погалтен, уэш шочмо ялышкыже (Ардембалым калыкыште эше Химучастке маныт), вара Ольошкансолашке да Кӱшылсолашке тарвана. Кок мучашкыже, шагал гын, латныл меҥге погына. Да эше уремла мучко — пӧрт гыч пӧртыш. Кеч-могай игече годым.

— Контор пӧлемыште шинчаш сайрак, очыни? — шижде йодын колтышым.

— Такше туштат жапым яра шинчен эртарыман огыл. Конешне, профессийым йӧратет гын. А мыланем моло нимат огеш кӱл. Лийже теве тиде сумкам, палыме корнем да шукертсек лишыл калыкем.

— Вашке Зоя Викторовналан витле вич ий темеш, — ойла Церкысола связь отделений вуйлатыше Т. И. Ильина. — Пенсийыш лекшаш. Конешне, каньышаш. Но чеверласыме йӧршынак ок шу.

— Ида ойгыро, — вашешта З. В. Артемьева. — Мыняр кертам, эше полшаш тӱҥалам. Йӧратыме пашам тыге трук кузе кудалтен кодет?..

Э. ПЕТРОВ.

Килемар район.

Пален лийза!

1990 ий 15 февральыште КПСС обкомын политпросвещений пӧртшын кугу залыштыже Марий АССР Верховный Совет калык депутатыш кандидат-влак — республикын военкомжо П. С. Свиридов, военнослужащий-влак Г. И. Петрушин, С. И. Бессонов сарын да пашан ветеранышт, СССР Вооруженный Вийын ветеранже-влак дене, колышо воин-влакын тулыкеш кодшо ватышт да ача-авашт дене, воин-интернационалист-влак дене, срочный службым эртыше салтак ден сержант-влакын авашт дене вашлийыт.

Вашлиймаш деч вара икымше номеран жилищно-эксплуатационный участке пелене художественный самодеятельностьын коллективше выступатла. Книга ужалыме да аптечный киоск-влак, юридический консультаций да лудмо зал пашам ыштат.

Вашлиймаш 14 шагатыште тӱҥалеш.

* * *

Йошкар-Олаште 15 февральыште 18 гыч 20 шагат марте «Тендан шонымашда» телефон пашам ышта. Телефон воктене юридический консультацийын адвокатше З. Т. Леонтьева дежуритла. Телефон 5-32-05.

Миклай Казаковлан

СССР Государственный премийын лауреатше поэт Миклай Казаковын колымыжлан тений февральыште талук темеш.

Тый тугае эрден шочынат,
Кунам йӧршын вес кече, чымалт,
Кӱзыш шочмо марий эл ӱмбак,
Мане: — Эрык толеш
курымешлан чынак!

Кушкынат тый тугае жапеш,
Кунам волгыдо школжо лӱшкен;
Шуынат тый вражым капеш,
Кунам курныж солаже шӱшкен.

Солалт возо тыге калыкнан
Вет эн тӱвыргӧ, сылне саска.
Но ыш йом мут пеледыш, уке!
Йонтын шергылте Тыйын йӱкет.

Кӱрлаш тӧчыш мемнан илышнам
Весыжат — шучко опкын война.
Шарналтет ыле тый, шӱлалтен,
Кредалметым Москвана воктен.

Сеҥен огыл мемнам нигӧат,
Тӱҥден огыл мемнам нимоат.
Тулла йӱлыш йӧратымына
Шочмо элым да шке йылмынам.

Арам огыл йоҥга пáтыр сем:
«О поэзий — таҥем, йолташем!»
Да умбаке, умбак чоҥешта,
Да кодеш ушешна, чонешна.

О муро гай ылыыч, таҥна,
Тетретпуч ылыыч тый, йолташна!
Ну, а кӧ манс: «Ылыыч?» Молан?
Тый улат да лият чылалан
Чон эҥертыш мыланна, калыклан.

Иктым лач чаманен, чон шортеш:
Вет тыгае време кызыт пеш —
Лучо ыле пырля кредалаш,
Уло чоным чын верчын пышташ,
Илышнам уэмден ваштaлташ.

Да, чеверын, чеверын, Миклай!
Мӱндыр корныш жап шуын лекташ —
Ал шӱдыр коклаш,
да тушеч, Кече гай,
Тыланет мыланна волгалташ.

Геннадий МАТЮКОВСКИЙ,
Марий АССР-ын калык поэтше.

Спорт

Ялысе-влакат кертыт

ЙОШКАР-ОЛАШТЕ самырык шахматист-влакын усталыкыштым ончымо шотышто ий еда лийше смотр эртыш. ВЛКСМ Центральный Комитетын «Ош ладья» призше верч кучедалмашын финалыштыже Йошкар-Оласе школла гыч ныл команда да районла гыч куд команда тагасеныт. Кажне командыште ныл рвезе да ик ӱдыр лийыныт. Тыгай таҥасымаште молгунам олаcе участник-влак гына шкеныштым тӱҥ вий семын ончыктеныт. Районла гыч ӱдыр-рвезе-влак нунылан шукырак сеҥымашым ышташ гына кӱлыныт.

Тиде гана вес семын лие. Шернур районысо Купсола кандашияш школын спортсменже-влак ойыртемалтыч, оласе кандашымше, индешымше, латикымше школ-влакын командыштым сеҥеныт да 29-ше №-ан школышто тунемше-влак дене ничьям ыштеныт. Морко кыдалаш школ гыч толшо пионер-влакат устан модыныт. Нунын кум сеҥымаш лийын, а шкешт деч ончычко кандашымше школын командыжым гына колтеныт. Тыге, але марте ялысе школ-влак деч мом вучена гын, шукталтын.

Шернур ден Морко районласе команда-влак гыч кудыжо утларак тале улмыжым ончыктен? Посна участник-влакын таҥасымаштышт икте весыж ончылно кугунак чакнен огыл. Нунын чумыр модмашышт 2,5:2,5 счет дене пытен. Ялысе спортсмен-влакым моктaлтыманак.

Туге гынат талын кучедалмаш деч вара Йошкар-Оласе кандашымше школын коллективше сеҥышыш лектын. Школын чапшым Костя Бурнашев, Саша Рогожин, Костя Фищенко, Сергей Седов да Зина Анучина аралeныт. Нине йоча-влакын сеҥымашыштым кузе умылтараш лиеш? Школ директор Антонина Васильевна Журавлева мутшо почеш, самырык тукым чыла шотыштат виян [illegible]

пӱтынь сӱрет могайрак? Эн ончыко лекшым палемдышна: Йошкар-Оласе кандашымше школ. Ший призым Морко кыдалаш школын спортсменже-влак налыныт. Той приз Шернур районысо Купсола школын командыжлан логалын.

Оласе 9-ше школ гыч пионер-влак кызыт марте ик гана веле огыл эн тале лӱмым нумалыныт гын, ынде нунылан нылымше вер дене серлагашышт перна. Визымше верыште — Медведево районысо Кузнецово кыдалаш школын командыже, кудымшышто Волжский районысо Мамасево кыдалаш школын шахматистше-влак улыт.

Модыш оҥайын эртен. Йоча-влак дене республикысе эн тале шахматист-влак уна лийныт. Республикын чемпионжо, спорт мастерыш кандидат Андрей Винокуров самырык-влак нерген шонымашыжым каласыш: «Шуко участниклан финалыште виййым терграш куан ыле. Но мый чылажымак ом мокто. Модыш эртыме годым кумылемат волен. Рвезе-влак партий кузе виянгмым пешыжак эскерен огыт мошто. Кунамже утыждене вашкат. Тыге йоҥгылышым ыштылыт».

Мо вара, чын акым пуымо. Тышкак квалификационный состав нерген мутым ешараш гын, тидым палемдаш логалеш. Таҥасымашке толшо 50 еҥ гыч нылытшын веле икымше разрядышт уло. Молышт кокымшо, кумшо да нылымше разрядын нормыжым гына шуктеныт.

Пытартышлан теве мом каласыме шуэш. Самырык тукым коклаште шахматым виянгдыме шотышто сай ваштaлтыш лийшаш. Республикысе калык образований министерствын коллегийыштыже тиде йодышым кaҥашыме. Министерствын да «Трудовые резервы» спортобществын тӱҥалтышышт дене Марий АССР-лан 70 ий темме лӱ- [illegible]

Кӱчыкын тӱрлӧ нерген

ЛОНДОН. Кодшо ийыште Великобританийысе таможенный да акцизный служба нигунамсе деч шуко наркотический веществам шупшын налын. Таможенник-влак кидыш логалше чумыр наркотикын акше — 259 миллион стерлинг фунт. Наркоманий ваштареш операцийым эртарыме годым 3645 еҥым арестоватлыме. Тидыже ончылийсе деч 45 процентлан шукырак. Элысе таможенный служба моло государствыласе тыгаяк орган-влак дене кылым пеҥгыдемда. Тидыже чумыр пашан пайдалыкшым нӧлталаш полшен.

⊙

ПАРИЖ. Француз спортсменка да ученый Вероник Ле Ген мланде йымалне нигӧ деч кужун — 111 сутка — шкетын илымыж дене ойыртемалтын ыле. Тудо 1988 ий 18 июньышто 80 метр келгытыште верланыше гротыш волен да тушеч 29 ноябрьыште иже лектын. Шукерте огыл Ле Ген (тудо 33 ияш лийын) шкенжым шке пытарен — эмым утыждене йӱын. Мо тудым тышке шуктен? Тиде йодышлан вашмутым але муымо огыл.

Каласаш кӱлеш, шке шотан эксперимент деч вара чолга француженка мланде йымалне илымыж нерген книгам возен. Тудо кодшо ий июньышто савыкталтын.

⊙

ВАШИНГТОН. Американец-влак пийым, пырысым, пӧртыштӧ илыше кайыкым моткоч чот йӧратат. Элыште шуко зоомагазин уло, тушто пырыслан тӱрлӧ деч тӱрлӧ сорт консервым, пийлан теле «вургемым» да молымат ужалат.

Пийым але пырысым, кайыкым аппыше 10,5 тӱжем еҥ деч йодыштмек, шуко огайым налеп палме. 91 про- [illegible]

◆ *Милиций илыш*

РВЕЗЕ-ВЛАК, КОРНЫШ

Милицийын Заводской отделенийыштыже суткаште коло-кумло ӱжмаш пура. Еҥ-влак шкештат толын каят, дружинник ден участковый инспектор-влакат шиктарат. 60-70 процентше ешыште шургымаш, молыжо преступлений дене кылдалтын. Ӱжмаш почеш оперативный группа але посна пашаеҥ-влак лектын коштыт, шымлат, тергат, мерым ыштат.

Теве ик оперуполномоченныйын паша кечыжым ончен лектына.

8 шагат. Дежурныйын верыштыже старший лейтенант В. И. Смоленцев шинче, тудын полышкалышыже — сержант В. Н. Александров. Тыштак оперативный группа: старший уполномоченный А. А. Ксенофонтов, следователь Р. К. Озерова.

— Кӱлеш годым эксперт-криминалистым але кинологым горотдел гыч ӱжына. — умылтара В. И. Смоленцев. — Кечывалым утларакше «кырча-марчам» тергена, кас велеш да йӱдым криминальный случай-влак лектыт.

Кодшо йӱдым лийше случай нерген увер лу шагат лишне пурыш. «Марийскспецремстрой» трестысе 3-шо управленийын прорабше В. П. Шабалин пачерже гыч газ плитан йоммыж нерген увертарыш. Дежурныйын манмыжла, тиде «кырча-марчам» терграш оперуполномоченный А. А. Ксенофонтов кайыш. Тудын дене меат корныш тарванышна.

Садовый уремысе 17-ше пӧрт. Шабалинын пачер омсажым, кӧгӧнжым тергыме ӧрыктарыш: пудыртымо, шалатыме, виеш почмо ок кой, чылажат верыште тичмаш. Пӧрт олмыктымаште. Оролым кодшо ий мучаште аракам эреак лӧкымыжлан паша гыч кораҥденыт, весым муын огытыл. Пошкудо-влак нимат каласен ышт керт.

Теве вес случай. Полупроводник прибор заводын пашаеҥже А. Легостева Савин ялыште ила. 8-ше маршрут дене коштшо автобусыш шинчынат. «Мебель» магазин велыш кудалын. Троллейбус парк деран транспорт шогалме верыште волымек, сумкаже почылтмым ужын. Паспортшым, [illegible]

ден удостоверенийым уэш налаш лиеш. Но еш бюджетлан 85 теҥгеат изи окса огыл.

Альберт Александровичын вачышкыже черетан дела возеш, паша ешаралтеш. Легостеван сумкажым толышо еҥым муаш — шудо каваныште имым кычалме дене иктак: общественный транспорт дене тӱжем еҥ пайдалана. Могай йӧн дене кычал муаш? Йӧра эше, иктаж-кӧ автобусышто ӱшанаш лийдыме еҥым ужын, тудын чурийжым, мом чийымыжым шарна гын... Тыгай еҥ, милицийыш увертарен, тудлан полшен кертеш.

Оперативник-влакын паша кечышт шуйна. Телефон дене эреак йыҥгыртат, дежурный ик увер почеш весым налеш. Теве коктын пурен шогальыч. Иктыже — илалшырак, весыже — самырык.

— Инструментальный заводышто заточниклан ыштена, — манеш кугуракше. — Ончыгече пашадар лийын, теҥгече тудын шкафше гыч 182 теҥге йомын.

Пеленышт шкафым тӱкылымӧ кӧгӧным да яра кленчам конденыт, парня палым терген лекташ йодыт. Пашаже теве кушто: кленчам вес еҥын шкафше гыч налыныт, тушто парня пале кӧгӧнысе дене икгай гын, оксам шолыштшо еҥым муаш лиеш. Оҥай ситуаций: толшо-влак шкеныштынат, «титаклыме» еҥынат лӱмыштым да фамилийыштым огыт ойло. «Мыланна доказательство кӱлеш, — маныт. — Умбакыже мундырам шке ронча тӱҥгалына».

— Тыге ок лий, — умылтара Ксенофонтов. — Чылажымат закон почеш ыштыман. Парня пале шотыштат экспертизым законлан эгертен гына эртараш лиеш. [illegible]

сый» семын палат. «Лысый» милицийыш ӱдырым виешлымылан титаклыме амал дене ӱжыкталтын. Рвезе вуйжым сакен шинчын, оперативникын йодышыжлан эркын вашешта. Йӱкшӧ эркын шокта, умылаш шонет гын, кыртмен колышташ кӱлеш. Тидын годым шонымашат лектеш: тыгай ӱҥышӧ еҥ ӱдырым виешлен кертын мо?

— Кузе лийын, чылажымат кагазеш возен кодашет перна, — манеш оперуполномоченный.

Рвезе профтехучилищыште тунемеш. Возен туге, кудын нерген «чыве чапаж дене удыркален» манын ойлат. Адакше кажне мутышто гаяк кок-кум йоҥгылышым ужаш лиеш. Жапыштыже начарын тунемын, витне. йӧрдымӧ койышым ончыкташ вашкен.

Дежурный частьыште телефон йӱк шоктыш, трубкам В. Н. Александров нӧлтале. Жап 16 шагат.

— Пролетарский уремысе 2-шо магазин воктен вӱр вузыкан пӧръеҥ шинча, бинтоватлыме, — мане телефон трубкам верышкыже пыштымек. — Тушко миен толза, можыч, айдемылан «вашке полыш» кӱлеш.

Тиде жапыште транспорт лийын огыл (ик машина веле дежуритлен), оперативный группылан вучалташ логале. Ала-кӧ «вашке полыш» машинам ӱжыктен да сусыр еҥым больницыш колтен. Тиде Пролетарский уремысе 69-ше «а» пӧртыштӧ илыше Виктор Песников лийын.

А. А. Ксенофонтов уэш корнышто. Тиде гана машина больницыш кудалын.

— Мӱшкыржӧ гыч кӱзӧ дене шуралтыме гай коеш, — манеш дежурный врач. — Сусырым мушкына, ончена. Кызытеш черле деке пураш, тудын дене мутланаш ок лий.

Оперативный группа дене пырля меат корнынам Песниковын мӧҥгышкыжӧ виктарышна.

Омсам изирак капан самырык ӱдырамаш почо. Тудын [illegible]

так таҥгалалтын. Тиде амал дене ешыште чӱчкыдынак шургымаш лектеш. Тыгай годым пӧръеҥ пелашыжым кид дене шуашат ок вожыл. Тачат оза изаж дене йӱмашым организоватленыт. Пелашыжын шылталаш тӱҥалмыжлан сырен да тудым кыраш тӱҥалын. Ӱдырамаш кӱзым руалтен да... Тылеч вара пӧръеҥ лектын каен.

— Кеч-мом ыштыза, — йӧсланен ойла самырык ава, — тудын дене илаш вием ок сите.

Да, ӱдырамашым умылаш лиеш. Пошкудо-влакат Песниковын ораде койышыжо, аракам лӧкымыж нерген каласкалышт. Тиде делам шымлаш — ончыкылык паша. Тачеш кӱлеш кагазым возымо дене серлагышт, кӱзым вещественный доказательство семын наҥгайышт.

Пашалан мучаш уке. «Электроавтоматика» заводын пашазыже А. В. Сундуков уверым кондыш.

— Паша гыч йӱдым кок шагатыште пӧртыльым, — каласкала оперуполномоченныйлан. — Ончем, пачерыште чылажат савыркален пытарыме, пелашемын шӧртньӧ кӧржшӧ, шергакап коваште гыч ургымо упш, тошто монета-влак йомыныт. Ватемже мӧҥгыштӧ лийын огыл, Медведевыш унала каен ыле.

Жап йӱд гынат, оперуполномоченныйлан тергыман. Адакат «Рвезе-влак, корныш» шокта.

— Нимат от ыште, — манеш Альберт Александрович. — Мемнан пашана тыгай. Туге гынат, мый угрозыскыш толмемлан шкемым вурсымаш уке, кӧлан-гынат ыштыман. Йӧлашемат тыгак шона.

Альберт Александрович, Морко кундемын эргыже, Ежово селаште совхоз-техникумым тунем пытарен, агроном специальностьым налын, кок ий Киров лӱмеш колхозыштыжо агрономлан ыштен. 1982 ийыште милицийыш куснен. Комсомол райкомын темлымыж почеш. Кок ий вневедомственный охраныште, ныл ий наре участковый инспекторлан ыштен, 1988 ий годсек — угрозыскышто.

— Альберт Александрович чолгалыкше, шонкалаш йӧратымыже, преступлений ыштымым тӱжвак лукмаште тӱрлӧ йӧнлан эгертен моштымыж дене ойыртемалтеш, — манеш Заводской отделений начальникын заместительже С. А. Егошин. — Тудлан кеч-могай неле делам ӱшанаш лиеш.

А. А. Ксенофонтов Почетный грамота денат, премий денат ик гана веле огыл палемдалтын.

— Тиде кодшо ий 4 декабрьыште лийын, — каласкала А. А. Ксенофонтов. — Красноармейский урем дене кайымына годым шкенжым тыглай огыл кучышо еҥ шинчашкына перныш. Тергаш налаш ойым пидна. Тудын урвалтыж йымалне патрон дене зарядитлыме обрез лийын.

Йӱшӧ еҥ кидыште обрез — кугу лӱдыкшӧ. жапыште поген огыт нал гын, еҥ-влак эҥгекыш логалын кертыт ыле. Угрозыск пашаеҥ-влакын илышыштышт тыгай шуэн огыл вашлиялтеш. Альберт Александровичым бдительностым ончыктымыжлан окса премий дене палемдешт.

УВЕРТАРЕНА, ПАЛДАРЕНА

ОНЧЫЗА

7 канал. 6.30 — 120 минут. 8.35 — Мультфильм. 9.10 — Хор да ме. 9.55 — СССР Верховный Советын сессийжым почмаш. Пытымеке — ССР Союзын Государственный камерный оркестрже шокта. 12.30 — Увер. 15.30 — Музыкальный поянлык. СССР-ын калык артистше Е. Нестеренко С. Рахманинов ден П. Чайковскийын произведенийыштым шокта. 16.20 — Йочан жапше (английский йылме урок). 17.20 — Поэзий йоҥга. 17.25 — Останкинысе Концертный студийыште деловой еҥ-влакын вашлиймашышт. 1-ше передача. 18.25 — Реклама, увертарымаш, информаций. 18.30 — Увер. 19.00 — Мультфильм. 19.10 — Хоккей. СССР-ын чемпионатше. ЦСКА — «Химик». 21.00 — Жап. 22.00 — Вячеслав Малежик тендам ӱжеш. 23.45 — Увер.

12 канал. 8.00 — Гимнастика. 8.15, 9.35 — Научно-популярный фильм. 8.35 — Информатика ден шотлышо техникын основышт. 11 класс. 9.05 — Немыч йылме. 9.55 — СССР Верховный Советын сессийжым почмаш. Пытымеке — ССР Союзын Государственный камерный оркестрже шокта. 12.30 — «Хождение по мукам». Худ. фильм. 8 серий — «Даша». 16.45 — Марла ойлаш тунемына. 17.00 — Экраныште — «Мурсескем». Куженер районысо фольклорный ансамбль нерген музыкальный очерк. 17.40 — Совет да власть. Телевизионный дискуссионный клуб. 18.40 — Марий эл. 19.00 — СССР Верховный Советын сессийыштыже. Перерывыште (20.00) — Сайын малыза, йоча-влак. 21.15 — СССР Гостелерадион Кугу симфонический оркестрже Японийыште. 22.15 — «Созвездие Козлотура». Ф. Искандерын произведенийже почеш худ. фильм.

КОЛЫШТСА

6.30 — Игече, программа. 6.32 — Увер. 6.52 — Газет обзор. 7.30 — Увер. 7.45 — Л. Сахаров. Калык инструмент оркестрлан сюита. 18.00 — Увер. 18.10 — Марий композитор-влакын мурышт. 18.30 — Увер. 20.00 — Ритм. 20.40 — Увертарымаш.

КИНО

«РОССИЯ» кинотеатр
(Кугу зал)
«Мистер Индия» (1 да 2 серий) — 9, 12, 15, 18, 20.50.
«РОССИЯ» кинотеатр
(Изи зал)
«Куда доскачет ранняя пташка» — 9.30 (йоча сеанс). «Двойной капкан» (1 да 2 серий) — 11, 19.30. «Эгрета из слоновой кости» — 14 (йоча сеанс). «Человек-амфибия» — 15.30, 17.30.
«ЭРВИН» кинотеатр
«Мистер Индия» (1 да 2 серий) — 9, 15, 18.05. «Интердевочка» (1 да 2 серий) — 12.

командыжым гына колтеныт. Тыге, але марте ялысе школ-влак деч мом вучена гын, шукталтын.

Шернур ден Морко районласе команда-влак гыч кудыжо утларак тале улмыжым ончыктен? Посна участник-влакын тангасымаштышт икте весыжк ончылно кугунак чакнен огыл. Нуным чумыр модмашышт 2,5:2,5 счет дене пытен. Ялысе спортсмен-влакым мокталтыманак.

Туге гынат талын кучедалмаш деч вара Йошкар-Оласе кандашымше школын коллективше сеҥышыш лектын. Школын чапшым Костя Бурнашев, Саша Рогожин, Костя Фищенко, Сергей Седов да Зина Анучина аралены. Нине йоча-влакын сеҥымашыштым кузе умылтараш лиеш? Школ директор Антонина Васильевна Журавлеван мутшо почеш, самырык тукым чыла шотыштат вияҥше кушшо маныт, шуко ышталтеш. Тиде пашашке ача-ава-влакымат ушен моштымо. Мутлан, команда лӱмжым ынже волто манын, Костя Бурнашевын ачаже ятыр тыршен. Пашаже шуко гынат, йоча-влак дене тренировкым эртараш жапым муын.

Турнирный таблицыште

мат волен. Рвезе-влак партий кузе вияҥмым пешыжак эскерен огыт мошто. Кунамже утыждене вашкат. Тыге йоҥылышым ыштылыт».

Мо вара, чын акым пуымо. Тышкак квалификационный состав нерген мутым ешараш гын, тидым палемдаш логалын. Тангасымашке толшо 50 еҥ гыч пытартыш веле икымше разрядышт уло. Молышт кокымшо, кумшо да нылымше разрядын нормыжым гына шуктеныт.

Пытартышлан теве мом каласыме шуэш. Самырык тукым коклаште шахматым вияҥдыме шотышто сай вашталтыш лийшаш. Республикысе калык образований министерствын коллегийыштыже тиде йодышым каҥашыме. Министерствын да «Трудовые резервы» спортобществын тӱҥалтышышт дене Марий АССР-лан 70 ий темме лӱмеш тений первый гана шуко еҥын участвоватлымаш шахмат фестиваль тӱҥалеш. Тудо сайын эрта, шахмат деке шӱман еҥ-влак мо кертмыштым чыла ыштат манын, ӱшаныме шуэш.

М. САНДЛЕР,
тангасымашын тӱҥ судьяже.

СЕҤЫШЫЖЕ — „ЗАРЯ“

«Надежда» — тыге маналтын Йошкар-Оласе йоча клуб-влак коклаште хоккей дене эртарыме турнир. Тушто лу—латик ияш рвезе-влак модыныт.

Тангасымаш кок тылзе наре шуйнен. А тӱҥалтышым тудлан горисполкомысо илыме озанлык производственный управленийын педагог-организаторжо Ансар Назиков ыштен. Ондак шкеже Йошкар-Оласе «Дружба» командын чапшым арален. Полышкалышыжат лийын—полупроводник прибор заводын кадр отделжым вуйлатыше Владимир Буров. Горспорткомитет ӧрдыжеш кодын огыл.

Турнирын кажне матчше полупроводник прибор заводын площадкыштыже эртен. Леведыш йымалне рвезе-влаклан усталыкым ончыкташышт йӱштат, лумат, ночко игечат чаракым ыштен огытыл. Финал марте куд команда шуын. А сеҥышыш Семеновка села гыч «Заря» лектын. Тудлан горспорткомитетын лӱмын ямдылыме призлажым кучыктымо.

Кокымшо да кумшо верым «Ракета» ден «Солнышко» клуб-влакын самырык хоккеистышт налыныт.

— Соревнований чылалан келшен, — ойла горспорткомитет председатель Е. Шабельников. — Ынде тугым кажне ийын эртараш тӱҥалына.

В. ВИКТОРОВ.

рен—эмым утыждене кушт... Мо тудым тышке шуктен? Тиде йодышлан вашмутым але мумо огыл.

Каласаш кӱлеш, шке шотан эксперимент деч вара чолга француженка мланде йымалне илымыж нерген книгам возен. Тудо кодшо ий июньышто савыкталтын.

⊙

ВАШИНГТОН. Американец-влак пийым, пырысым, пӧртыштӧ илыше кайыкым моткоч чот йӧратат. Элыште шуко зоомагазин уло, тушто пырыслан тӱрлӧ деч тӱрлӧ сорт консервым, пийлан теле «вургемым» да молымат ужалат.

Пийым але пырысым, кайыкым ашныше 10,5 тӱжем еҥ деч йодыштмек, шуко оҥайым пален налме. 91 процентше каласен: ныл йолан да шулдыран йолташемлан шке проблемем нерген эреак ойлем, шочмо кечышт але национальный пайрем лӱмеш пӧлекым наледем. 57 процентше шке «йолташыж» дене телефон дене мутлана. А 14 процентше, отпуск жаплан ӧрдыжкӧ кайымек, открыткым колтылеш. Йодыштмо еҥ-влак кокла гыч шукышт каласеныт: нунын «воспитанникышт» англичанла умылат.

⊙

ДАР-ЭС-САЛАМ. Танзанийыште туризм чот вияҥеш. Тидым кодшо ийын итогшо раш ончыктен. Умаште тышке/тӱрлӧ эл гыч 160 тӱжем еҥ толын каен. Тыге 47,4 миллион доллар доходым налме. Тидыже ончылийсе деч 7 миллион долларлан шукырак.

Правительство туризмым вияҥдаш йӧным ыштен шога. Пытартыш ийлаште гына шуко гостиница ден кемпингым чоҥымо, тышеч 20 процентше — тӱнямбалсе классан. Турист-влакым обслуживатлаш лӱмын пашаеҥ-влакым ямдылат.

(ТАСС).

дене меат корнышым тарванышна.

Садовый уремысе 17-ше пӧрт. Шабалинын пачер омсажым, кӧгӧнжым тергыме ӧрыктарыш: пудыртымо, шалатыме, виеш почмо ок кой, чылажат верыште тичмаш. Пӧрт олмыктымаште. Оролым кодшо ий мучаште аракам эреак лӧкымыжлан паша гыч кораҥденыт, весым муын огытыл. Пошкудо-влак нимат каласен ышт керт.

Теве вес случай. Полупроводник прибор заводын пашазыже А. Легостева Савин ялыште ила. 8-ше маршрут дене кошшо автобусыш шинчынат. «Мебель» магазин велыш кудалын. Троллейбус парк деран транспорт шогалме верыште волымек, сумкаже почылтмым ужын. Паспортшым, 85 теҥге оксам, кок сберкнижкам (марийжын да шкенжын) да «СССР-ын почетный доноржо» удостоверенийжым ала-кӧ солалтен. Тиде латик шагат гутлаште лийын. Ӱдырамаш милиций-ыш латкок шагат лишне толын.

— Молан кок сберкнижкажым пелен налында? — йодыт тудын деч.

— Кӱлеш мебель уло гын, сбербанк гыч налаш шонымаш лийын,—шокта вашмут.

Ӱдырамаш чыным ойла але шойыштеш, терген налаш кӱлеш. Кызыт черетан кагазым возыман. Тыглай ончымаште энгек кугужак огыл. Вор сбербанк гыч оксам налын ок керт, паспорт

Ончычеч пашадар лийын, теҥгече тудын шкафше гыч 182 теҥге йомын.

Пеленышт шкафым тӱкылымӧ кӧгӧным да яра кленчам конденыт, парня палым терген лекташ йодыт. Пашаже теве кушто: кленчам весеҥын шкафше гыч налыныт, тушто парня пале кӧгӧнысе дене икгай гын, оксам шолыштшо еҥым муаш лиеш. Оҥгай ситуаций: толшо-влак шкенышт-ынат, «титаклыме» еҥынат лӱмыштым да фамилийыштым огыт ойло. «Мыланна доказательство кӱлеш,—маныт. — Умбакыже мундырам шке рончаш тӱҥалына».

— Тыге ок лий,—умылтара Ксенофонтов.—Чылажымат закон почеш ыштыман. Парня пале шотыштат экспертизым законлан эҥертен гына эртараш лиеш.

Самырык ден илалшырак пӧръеҥ шке мурыштымак мурат.

Тиде случай шонкалаш тарата. 4-ше цехысе быт пӧлемыште шкафым тӱкылаш икгай кӧгӧным налыныт. Кӧ пала, можыч, моло цехыштат тыгаяк сӱрет, вет магазиныште тыгай сатум ойырен налаш кугу йӧнжак уке. Тугеже, самырык еҥлан оксам пальто кӱсенеш кодымо деч ончыч шоналташ уто огыл ыле.

Оперуполномоченный-влаклан смена мучко могай гына еҥ дене вашлияш ок логал! Теве Альберт Александрович кабинетыштыже ийготыш шудымо Павел С. дене мутлана. Иктангашыже-влак коклаште тудым «лыйын огыл (ик машина веле дежуритлен), оперативный группылан вучалташ логале. Ала-кӧ «вашке полыш» машинам ӱжыктен да сусыр еҥым больницыш колтен. Тиде Пролетарский уремысе 69-ше «а» пӧртыштӧ илыше Виктор Песников лийын.

А. А. Ксенофонтов уэш корнышто. Тиде гана машина больницыш кудалын.

— Мӱшкыржӧ гыч кӱзӧ дене шуралтыме гай коеш, —манеш дежурный врач.— Сусырым мушкына, ончена. Кызытеш черле деке пураш, тудын дене мутланаш ок лий.

Оперативный группа дене пырля меат корнынам Песниковын мӧҥгышкыжӧ виктарышна.

Омсам изирак капан самырык ӱдырамаш почо. Тудын тӱрвыжӧ пуалше, шӱргыжат оваргыше да йошкарген пытыше, саҥгаштыже кандалгат коеш. Тудын урвалтыжым кучен, иктаж кок ияш икшыве шӱдырнылеш.

— Мариемым мӱшкыржӧ гыч тиде кӱзӧ дене шуралтенам,—мане да 16—18 сантиметр кужытан кӱзым луктын пыштыш.—Чытышем ситен огыл, кажне кечын аракам лӧка, мыйым кыра, тӱрлӧ семын орландара.

Ӱдырамашын каласкалымыж гыч теве мо раШеме. Виктор ден Галина кок ий пырля илат, икшывышт уло. Галина азам ончымо амал дене пашам ок ыште. Викторынат ик вере ыштыме радамже уке. Арака дене чо-

тудлан кеч-могай веле делам ӱшанаш лиеш.

А. А. Ксенофонтов Почетный грамота денат, премий денат ик гана веле огыл палемдалтын.

— Тиде кодшо ий 4 декабрьыште лийын.—каласкала А. А. Ксенофонтов.—Красноармейский урем дене кайымыла годым шкенжым тыглай огыл кучышо еҥ шинчашкына перныш. Терген налаш ойым пидна. Тудын урвалтыж йымалне патрон дене зарядитлыме обрез лийын.

Пӱшӧ еҥ кидыште обрез —кугу лӱдыкшӧ, жапыште поген огыт нал гын, еҥ-влак энгекыш логалын кертыт ыле. Угрозыск пашаеҥ-влакын илышыштышт тыгай шуэн огыл вашлиялтеш. Альберт Александровичым бдительностьым ончыктымыжлан окса премий дене палемденыт.

— Угрозыск пашаеҥ могай лийшаш?—йодна оперуполномоченный деч.

— Кеч йӧрдымӧ да торжа койышан, но преступник-влак дене пашам ыштена,—вашешта тудо.—Туге гынат угрозыск инспектор поро чонан, честный лийшаш, чын улмо дене ойыртемалтшаш, пашам ыштыме кундемыште илыше еҥ-влакым палышаш.

В. ФЕДОРОВ,
«Марий коммунын» спецкоржо.

Снимкыште: А. А. Ксенофонтов толшо еҥ дене мутлана.

И. Речкинын фотожо.

харов. Калык инструмент оркестрлан сюита. 18.00 — Увер. 18.10—Марий композитор-влакын мурышт. 18.30 —Увер. 20.00—Ритм. 20.40—Увертарымаш.

КИНО

«РОССИЯ» кинотеатр
(Кугу зал)
«Мистер Индия» (1 да 2 серий) — 9, 12, 15, 18, 20.50.

«РОССИЯ» кинотеатр
(Изи зал)
«Куда доскачет ранняя пташка»—9.30 (йоча сеанс). «Двойной капкан» (1 да 2 серий)—11, 19.30. «Эгрета из слоновой кости»—14 (йоча сеанс). «Человек-амфибия» —15.30. 17.30.

«ЭРВИЙ» кинотеатр
«Мистер Индия» (1 да 2 серий) —9, 15, 18.05. «Интердевочка» (1 да 2 серий) —12, 20.55.

«ОКТЯБРЬ» кинотеатр
«Стеклянный лабиринт»—10, 16, 19.55. Кужемдыме сеанс: «Внимание: таможня», «Влюбленный мужчина»—12. «Москва-Кассиопея» — 14.20 (йоча сеанс). «Влюбленный мужчина»—18. 21.45.

«РЕКОРД» кинотеатр
«До свидания, дети» — 9. Мультфильм киносборник 10.50. «Хоп Гиль Дон»—12.20, 14.30, 16.40,17, 18.50, 20.40.

«МИР» кинотеатр
«Месть и закон» (1 да 2 серий)—10, 15.30, 20. «Бесстрашный атаман»—14 (йоча сеанс). «Я в полном порядке»—12.30, 18.

КИНОЛЕКТОРИЙ
«Брак с выходными днями» — 17, 19.

Милицийлан у вургем

МОСКВА. Лӱмлӧ модельер В. Зайцевын вуйлатыме коллектив милицийлан кенежлык у формым ямдылен. Тудым Мосгорисполкомын внутренний паша тӱҥ управленийжын пашаеҥже-влаклан ончыктымо (снимкыште).

Форма йӧнанрак веле огыл, тоштыж деч моторрак, тудо тӱнясе шуко полицийысе семынак газан изи баллоным, кид шинчырым копдыштараш келыштаралтын.

Столицыште илыше-влак у формым тений кеҥежым ужын кертыт: Москвасе милицийын южо подразделенийыштыже тудым пашаште терген ончат. Ты формыш Москваште да областьыште 1992 ийыште, 1994 ийыште эл мучко куснат.

ТАСС-ын фотожо.

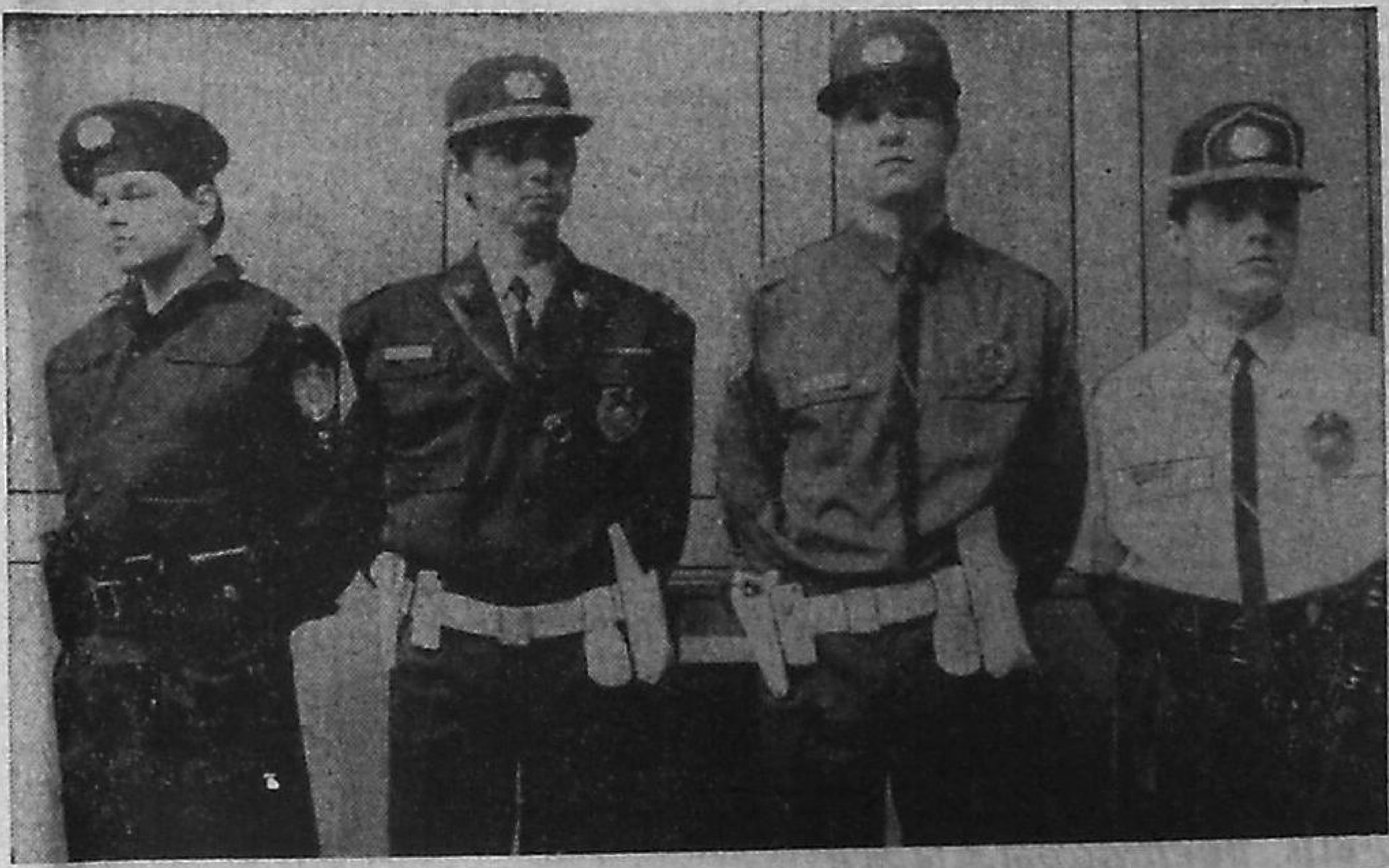

„Марийская правда“ газет воза

Номерыште партийын XXVIII съездшылан КПСС ЦК-н «Гуманный, демократический социализмыш» платформыжын проектше печатлалтын. тудым КПСС ЦК-н 1990 ий февральысе Пленумжо сайлан шотлен ыле.

Газет тыгак калык депутат-влакын верысе да республиканский Советлашкышт сайлаш ямдылалтме пашан кузе каен шогымыж нерген радамлын каласкала. Газетын собкоржо И. Глушаков Волжск оласе 57—69-ше №-ан избирательный округлаште калык депутатыш кандидатлан регистрироватлалтше-влак дене палдара.

Марий политехнический институтын ученыйжо-влак республикыште турня пӧчыжым арален кодымо нерген йодышым нӧлталыныт ыле, таче газет ты темым умбакыже шуя.

М. ШКЕТАН ЛӰМЕШ МАРИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ДРАМАТИЧЕСКИЙ ТЕАТР

1990 ий 15 февральыште премьерыш — А. Островскийын пьесыж почеш шындыме

«СОНАРЗЕ ДЕН СУКСО»

спектакльыш пагален ӱжеш.

Спектакльым И. Сикирин шынден.

Художник — К. Андреев.

Спектакль 19 шагатлан тӱҥалеш.

Билетым театрын кассыштыже налаш лиеш.

Редактор В. А. МАТЮШЕВ.

Редакцийын адресше:

424000, Йошкар-Ола, СССР Вооруженный Вийын 70-шо идалыкше урем, 20

Талукышто 300 номер лектеш.

Тираж 17566.

Газетын индексше 52710

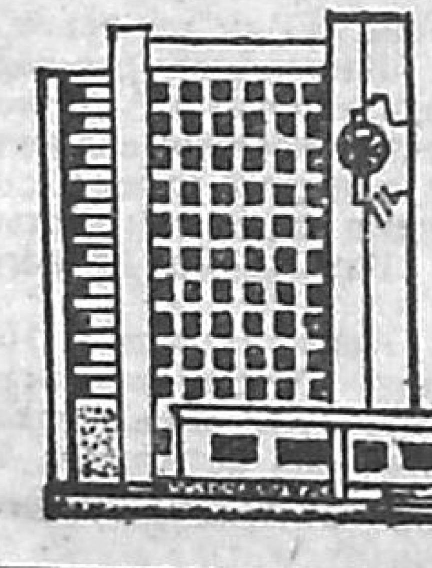

Телефон-влак:

Редактор — 5-08-40

Заместитель-влак — 5-25-36, 5-39-26

Приемный — 5-37-91

Ответственный секретарь — 5-35-73

Заместитель-влак — 5-39-36

ОТДЕЛ-ВЛАК:

Партийный илыш — 5-53-18

Идеологический — 5-54-34

Промышленность, строительство да транспорт — 5-54-89

Аграрный — 5-29-77

Совет паша да быт — 5-42-22

Культура, литература да искусство — 5-08-64

Информаций да письма — 5-39-19, 5-43-72

Кусарыше — 5-39-55.

Увертарымаш — 5-39-44

Газетын собкоржо-влак:

У Торъялыште — 9-15-19,

Моркышто — 9-16-86

Звениговышто — 9-22-83,

Оршанкыште — 2-17-38.

Марий АССР Госкомиздатын республиканский полиграфическо-редакционный объединенийже

424700, Йошкар-Ола, Комсомольский урем, 112.

Э—00265. Заказ 0052.